

Rečnični fokus u slovenskom, mađarskom i hrvatskom jeziku

Horvat, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:489832>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-03**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HUNGAROLOGIJU, TURKOLOGIJU I JUDAISTIKU
ODSJEK ZA JUŽNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
JEZIČNO-PREVODITELJSKI SMJER

Rečenični fokus u slovenskom, mađarskom i hrvatskom jeziku

MAGISTARSKI RAD

30 ECTS

Student: Ivona Horvat

Mentor: dr. sc. Anita Peti-Stantić

Komentor: dr.sc. Orsolya Žagar Szentesi

Zagreb, lipanj 2020.

Izjava o neplagiranju

Ja, Ivona Horvat, kandidat za magistra južne slavistike i hungarologije, izjavljujem da je ovaj magistarski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio magistarskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno prepisan iz kojega necitiranog rada. Isto tako izjavljujem da nikoji dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

POTPIS

Sadržaj:

Összefoglalás.....	4
1. Uvod.....	5
2. Klasifikacija jezika prema genetskoj, kontaktnoj i tipološkoj srodnosti	6
3. Informacijska struktura rečenice u slovenskom, hrvatskom i mađarskom jeziku	13
3.1. Neutralan red riječi.....	17
3.2 Relativno slobodan red riječi.....	20
3.3 Relativno obvezatan red riječi	22
3.3.1 Enklitike	24
3.3.2 Proklitike	26
3.3.3 Redoslijed klitika.....	27
3.3.4 Pozicije klitika u rečenici	32
3.3.5 Prefiksacija u mađarskom jeziku.....	35
4. Fokus	40
4.1 Fokusirane rečenice	44
4.1.1 Red riječi u upitnim rečenicama.....	45
4.1.2 Mjesto fokusa u odgovorima na postavljena pitanja	50
4.1.3 Red riječi u rečenicama s negacijom	52
4.1.4 Negacija u upitnim rečenicama	54
4.1.5 Rečenice s kontrastivnim fokusom (kontrafokusne rečenice).....	54
4.1.6 Kvantifikatori (mađ. <i>kvantor</i>).....	55
4.1.7 Rečenice s imperativima.....	57
5. Zaključak.....	59
6. POPIS IZVORA I LITERATURE:	61

Összefoglalás

A mondatfókusz minden bizonnyal az egyike azon lényeges témáknak, melyek semmiképpen sem elhanyagolhatóak egy nyelv tanulmányozásakor. A szintaktikai egységek mondanon belüli kombinatorikus lehetőségei az egyes nyelvek szintén számos kutatási lehetőséget nyitnak meg.

Az információszerkezet elméletében a fókuszt gyakran különféle fogalmakhoz kötik, és általában azt a mondatrészt értik alatta a megjelölésén, amely egy célzott kérdésre leggyakrabban választ ad, vagy amely a kommunikációs cselekményben új, ugyankkor a kontraszt kifejezésére is használják. A mondatfókusz ezen keretén belül három nyelvet vizsgálom meg: a horvátot, a szlovént és a magyart. A mondatfókusz jelensége egyértelműen definiálható a magyar nyelvben és tárgyalják a grammatikák is míg a szlovén és a horvát nyelvtanokban általában kevés teret kap ez a téma.

A dolgozat első részében a megfigyelt nyelveket három kritérium szerint sorolom be, azaz genetikai, érintkezési és tipológiai hasonlóságuk alapján, majd ezek alapján vizsgáltam tovább a szórend tipológiáját az alapvető szintaktikai elemek (alany, predikátum és tárgy) sorrendje szerint a semleges és fókuszos mondatokban. Semleges mondatokban a szavak speciális sorrendben egyeznekjelennek meg, vagyis egymás mellett állnak, és így mondatot képeznek. Ha a mondat felépítése önmagában nem érthető, akkor a mondat egészét kell figyelembe venni. A semleges szórendben az összes szintaktikai összetevő azonos szinten fontos a beszélő számára, és egyikük sem emelkedik ki különösebben. Ugyanakkor a szavak nem semleges sorrendjében néhány összetevő kiemelésre kerül, mivel a közlésfolyamatban a hangsúly és a megértés fontos. Ennek az interdiszciplináris diplomamunkának a központi részében megkíséreltünk rámutatni a vizsgált nyelvek azon sajátosságaira, amelyek befolyásolják a szavak sorrendjét a mondatokban, mint a horvát és szlovén klitika, illetve (magyar elnevezéssel) az előtagok.

A dolgozat utolsó részében a három vizsgált nyelvben a mondatrészek fókuszálásának rendszerét elemezzük, a hasonlóságokra és a különbségekre összpontosítva, valamint arra, hogy mi a mondat legfontosabb pozíciója és mitől függ a fókuszosság. Ezenkívül a dolgozatban megvizsgálom az alapvető szintaktikai kategóriák sorrendjét a nem semleges szórendben, azaz abban, amely közvetlenül függ a mondat értelmi tagolásától.

Kulcsszavak: információszerkezet, mondatfókusz, semleges mondatok, megjelölt szórend

1. Uvod

Učenje stranih jezika nije nimalo lak zadatak, no znanjem svakog dodatnog jezika postajemo bogatiji za cijeli život, a tome svjedoči i latinska izreka *Quot linguas calles, tot homines vales*, odnosno *Koliko jezika znaš, toliko ljudi vrijediš*. Znanje jezika je automatizirano – ljudi mogu razgovarati, slušati druge i na kraju rabiti taj jezik ne razmišljajući o samom načinu prenošenja poruke. Jezik je kombinatorni sustav sastavljen od kodiranih znakova i pravila koja se koriste u sporazumijevanju, odnosno u procesu razmjene informacija. Točan broj jezika koji se danas govore na svijetu nije poznat, zbog toga što jezici u nekim područjima poput Amazonije i Nove Gvineje nisu još identificirani i opisani, osim toga postoje i različiti kriteriji za identificiranje jezika i razlikovanje dijalekata. Iako su granice razgraničenja između pojedinih jezika u nekim slučajevima nejasne, često osim lingvističkih ovise i o političkim, povijesnim i geografskim kriterijima. Budući da je jezik predmet proučavanja u lingvistici, potrebno je definirati raznolikosti koje nam nude mnogobrojni jezici svijeta. Lingvistika stoga dijeli jezike na jezične skupine od kojih se svaka dijeli na podskupine, a broj skupina samo dodatno potvrđuje postojanje velike raznolikosti jezika koja je pogodovala razvoju *poredbene lingvistike*.

U ovom će se radu promatrati tri jezika – hrvatski, slovenski i mađarski jezik. U prvom dijelu promatrani jezici bit će razvrstani prema trima kriterijima, odnosno prema njihovoj genetskoj, kontaktnoj i tipološkoj srodnosti kako bi se utvrdio njihov međusoban položaj na temelju kojeg će se dalje promatrati tipologija reda riječi prema poretku osnovnih sintaktičkih elemenata (subjekta, predikata i objekta) u neutralnim i fokusiranim rečenicama. U neutralnim rečenicama riječi se slažu posebnim poretkom, odnosno nižu se jedna do druge tvoreći tako rečenicu. Kada se ustrojstvo rečenice ne može razumjeti iz nje same, u obzir treba uzeti cjelinu koje je ta rečenica dio. U neutralnom redu riječi govorniku su sve sintaktičke sastavnice važne na istoj razini te ni jedna pritom nije posebno istaknuta. S druge strane, u obilježenom su redu riječi neke sastavnice istaknute zbog naglašavanja i važnosti za razumijevanje prilikom prenošenja obavijesti.

U središnjem dijelu ovog interdisciplinarnog diplomskog rada nastojat će se ukazati na specifičnosti u promatranim jezicima koje utječu na red riječi u rečenicama poput klitika u hrvatskom i slovenskom jeziku te prefiksacije u mađarskom jeziku. U završnom dijelu rada analizirat će se sustav fokusiranja riječi u sva tri promatrana jezika, pri čemu će se usmjeriti pozornost na sličnosti i razlike među njima.

2. Klasifikacija jezika prema genetskoj, kontaktnoj i tipološkoj srodnosti

U okviru poredbene lingvistike, kao što i sam naziv govori, proučavaju se sustavne podudarnosti među jezicima te utvrđuju njihove genetske povezanosti. Uloga komparativne lingvistike između ostalog jest razvrstavanje jezika po određenim kriterijima, čime se daje i historijski prikaz jezičnih promjena uvjetovanih mnogobrojnim geografskim, povijesnim te kulturološkim značajkama. Klasifikacijom se jezici razvrstavaju u skupove koji i sami mogu biti dalje podijeljeni u vlastite podskupove, dok odnos skupova može biti *hijerarhijski* i *koordinirani* (Škiljan 1980:157). Hijerarhijska klasifikacija tako podrazumijeva da svaki jezik u skupini pripada samo jednom podskupu, a da ti podskupovi nemaju zajedničkih elemenata. Drugi pristup je koordinirana klasifikacija u kojoj jezici mogu biti elementi dvaju ili više podskupova. Klasifikacije u suvremenoj lingvistici podrazumijevaju jasno definirane jezične sustave, stoga one obično ne obuhvaćaju dijalekte, dok kao predmet razvrstavanja jezika u podskupove uzimaju standardne idiome.

Ograničenje raznolikosti promatranih jezika naziva se *srodnost jezika*, što znači da su međusobno srodni oni jezici koji po određenom kriteriju tvore istu podskupinu unutar jednog skupa jezika. Sukladno tome, u klasifikacijama jezika najčešće se primjenjuju tri kriterija podjele jezika – *genetska*, *tipološka* i *kontaktna srodnost*. Genetska jezična srodnost označuje odnos među članovima skupa jezika koji su potekli iz zajedničkog jezika pretka, odnosno prajezika, dok su arealno srodni oni jezici koji su tijekom povijesti utjecali jedni na druge, te stoga dijele neka zajednička obilježja. Naspram genetske i arealne, tipološka srodnost jezika očituje se u postojanju zajedničkih strukturalnih obilježja koja nisu rezultat niti nasljeđivanja niti jezičnih dodira. Kako su predmet proučavanja ovog diplomskog rada hrvatski, slovenski i mađarski jezik, valja ih smjestiti u navedene jezične skupine te objasniti njihov položaj.

Prema genetskoj srodnosti, jezici se razvrstavaju u *jezične porodice*. U svakom jezičnom skupu kao kriterij podjele jest zajedničko porijeklo određenih jezičnih sustava, drugim riječima u jednom skupu nalaze se jezici za koje se može dokazati da su se razvili iz zajedničkog prajezika. Genetska srodnost je jedino ograničenje u tom skupu raznolikosti jezika koje se može čvrsto odrediti, stoga je u suvremenoj lingvistici najprihvaćenija podjela koja razlikuje devetnaest jezičnih skupina među kojima su indoeuropski i ugrofinski jezici. Većina jezika u Europi pripada indoeuropskoj skupini, kojoj pripadaju hrvatski i slovenski jezik, dok je druga po zastupljenosti uralska skupina, kojoj pripada mađarski jezik.

Indoeuropska skupina jezika jedna je od najvećih jezičnih skupina u Euroaziji, a posljednjih 5 stoljeća proširila se i u Australiji te Sjevernoj i Južnoj Americi. Jezici te skupine zauzeli su područje od istočnog Turkestana na istoku do Irske na zapadu, Indije na Jugu te Skandinavije na sjeveru. Skupina indoeuropskih jezika obuhvaća oko 140 jezika i otprilike 2 milijarde ljudi, a kao podskupine indoeuropskih jezika ubraja se još jedanaest jezika (Škiljan 1980:21-22). Hrvatski i slovenski jezik pripadaju široj podskupini slavenskih jezika, za koje se pretpostavlja da su se razvili iz zajedničkog praslavenskog jezika, dok je njegovoj kasnoj fazi blizak staroslavenski, odnosno jezik prvih pisanih slavenskih spomenika. Današnji se slavenski jezici dijele na istočnoslavenske, zapadnoslavenske i južnoslavenske jezike. Hrvatski i slovenski jezik ubrajaju se u skupinu južnoslavenskih jezika koju tvore zajedno sa srpskim, bošnjačkim, crnogorskim, makedonskim i bugarskim. Južnoslavenski jezici nastali su iz zapadnog i istočnog ogranka južnoslavenskog prajezika.

Ugrofinska skupina jezika, kojoj pripada i mađarski, nakon indoeuropske je druga po zastupljenosti u Europi. Jezici ove skupine rašireni su u Sjevernoj Europi i Aziji te na obalama Baltičkog i Sjevernog ledenog mora, a djelomično i u Srednjoj i Istočnoj Europi. U literaturi se nerijetko susreće i naziv *uralski jezici* (Gluhak 1993:77-78). Ta skupina dijeli se u tri potporodice – finske, ugrijske i samojedске jezike. Mađarski jezik pripada ugrijskoj podskupini jezika (Keresztes 1999:9). Osim mađarskog jezika, u ugrofinske jezike ubrajamo još 28 jezika koji se govore u dijelovima Europe te europskom dijelu Rusije (Gluhak 1993:77-78). Ukupan broj govornika ugrofinskih jezika jest oko 24 milijuna, a više od polovice govornika pripada upravo mađarskom jeziku (Škiljan 1980:33-34). Upravo toj činjenici u prilog idu čimbenici poput demografskog položaja te starosti jezika - mađarski jezik jedan je od najstarijih samostalnih jezika Europe te ima najranije jezične spomenike. Razvoj jezika trajao je oko 3 000 godina, a na putu do Karpatskog bazena jezik je došao u kontakt s brojnim drugim jezicima (Kontler 2007:42-43) što je lako vidljivo iz slavenskih, germanskih i turskih posuđenica. Tijekom svoga razvoja, mađarski se tako odmaknuo od sebi srodnih jezika te se bitno razlikuje od ostalih ugrofinskih jezika, što dokazuje i činjenica da izvorni govornici mađarskog jezika ne mogu razumjeti bilo koji od srodnih jezika, a da ih prethodno ne nauče. S druge strane, razvoj slovenskog književnog jezika počinje tek od polovice 16. stoljeća, dok najstariji pisani spomenici (Brižinski spomenici) koji pokazuju tragove slovenskog jezika datiraju iz prve polovice 11. stoljeća. Povijest hrvatskog jezika možemo pratiti od 10. stoljeća kada se on odjeljuje od ostalih slavenskih jezika i počinje sa samostalnim razvojem.

Uspoređujući ova tri jezika, a uzimajući u obzir i govornike pograničnih područja, u odnosu na slovenski i hrvatski, mađarski jezik ima najveći broj govornika, točnije oko 14,5 milijuna govornika. Skupine govornika mađarskog jezika geografski su raspoređene te ih prema prostornom aspektu možemo podijeliti u govornike i stanovništvo u Karpatskom bazenu, gdje živi oko 90% izvornih govornika mađarskoga, i izvan Karpatskog bazena gdje je raspršeno oko milijun govornika. Osim u Rumunjskoj, Slovačkoj, Srbiji, Ukrajini, Hrvatskoj i Austriji, mađarski jezik govori se i u Sloveniji gdje je zabilježeno oko 4 000 govornika (Kontra 2003:301). Povijesni razlog ovakvog zemljopisnog rasporeda govornika svakako je rezultat mađarskog osvajanja, njihova dolaska u Karpatski bazen. Osvojeno područje bilo je naseljeno velikim brojem Slavena čime su slavenski jezici snažno utjecali na mađarski. S druge strane, hrvatskim jezikom govori oko 7 milijuna (u Mađarskoj 14.000 govornika hrvatskog jezika), a obuhvaća tri narječja – štokavski, kajkavski i čakavski (Barić i suradnici 1997:9-10). Dijalektima čakavskog i kajkavskog narječja govore samo Hrvati, međutim možemo prepoznati srodnost hrvatskih kajkavskih govora s nekim slovenskim narječjima, a posebice s govorima Slovenaca koji žive uz granicu s Hrvatskom. Štokavskim narječjem se uz Hrvate služe i Bošnjaci, Srbi i Crnogorci. Slovenski u odnosu na mađarski i hrvatski jezik ima najmanje govornika, odnosno 2,4 milijuna (u Mađarskoj u Porabju ima 3.200 govornika, a u Hrvatskoj 13.100 govornika). Obuhvaća velik broj narječja te se ona grupiraju u 7 skupina: dolenjska, gorenjska, štajerska, panonska, koruška, primorska i rovtarska (Greenberg 2006:10-12). Dijalekti slovenskog jezika nastavljaju govorni teritorij koji je u jednom trenutku pokrивao šire područje današnje Austrije, jugozapadne Mađarske i sjeverne Italije, kao i današnje Republike Slovenije.

Dok se genetska srodnost definira prema kriteriju zajedničkog postanka, kontaktna srodnost proizlazi iz međusobnih dodira govornika različitih jezika i preuzimanja jezičnih obilježja iz jednog sistema u drugi. Ta srodnost može se promatrati kao posljedica međusobnih doticaja dvaju ili više jezika koji duže vrijeme koegzistiraju uz zajedničke granice na istom širem prostoru. Skupina jezika koji dijele neka strukturalna obilježja kao rezultat uzajamnih kontakata naziva se *jezičnim savezom*. Jezični savez, ili kako se još često naziva *jezična area*, osnovna je jedinica ove klasifikacije, a njome je obuhvaćen skup jezika za koje prema Ranku Matasoviću vrijedi da se govore na istom ili susjednom području te da dijele niz zajedničkih obilježja koja su rezultat intenzivnih jezičnih dodira među jezicima tog saveza (Matasović 2001:56-61). Navedenom klasifikacijom ne moraju biti obuhvaćeni svi jezici svijeta, već samo oni koji su imali znatan utjecaj susjednih jezika i/ili su na njih utjecali. Prema R. Matasoviću, hrvatski,

slovenski i mađarski jezik dio su *Dunavskog jezičnog saveza* čija su obilježja „nepostojanje ili malena uloga dvoglasa u samoglasničkim sustavima, obezvučavanje suglasnika na kraju sloga, dinamički naglasak na prvom slogu riječi (osim u slovenskom i hrvatskom), izrazita prefiksálnost (osim u mađarskom), tendencija analitičkoj tvorbi prošlih glagolskih vremena“.

Proces kulturne i jezične razmjene između hrvatskog i mađarskog stanovništva započeo je u vrijeme doseljavanja Mađara u Karpatski bazen, a toj razmjeni je osobito pogodovalo i ujedinjenje Mađara i Hrvata u Austro-Ugarsku Monarhiju početkom 12. stoljeća. Rezultat tog zajedništva koje je trajalo više od osam stoljeća preuzimanje je mađarskih leksičkih elemenata u hrvatski jezik što se najviše očituje u kajkavskoj crkvenoj terminologiji te u terminologiji poljoprivrede i seoske kulture na području od Međimurja preko Podravine do Slavonije (Žagar Szentesi 2005:51-52). Raspadom Austro-Ugarske Monarhije jezični dodiri između hrvatskog i mađarskog bitno su oslabili. S druge strane, velik utjecaj na hrvatsko-slovenske jezične dodire imalo je formiranje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1943. godine, koja je obuhvaćala današnje države Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Sjevernu Makedoniju, Kosovo i Crnu Goru. Elementi hrvatskog jezika tako su utjecali na slovenski jezik na sintaktičkoj i leksičkoj razini, a razlog tome je uvođenje tadašnjeg hrvatskosrpskog jezika kao obaveznog u slovenskim osnovnim školama. Hrvatskosrpski je jezik koji je trebao nastati spajanjem hrvatskoga i srpskoga jezika, kako bi se stvorio jezik zajedničke države koja je obuhvaćala i srpska i hrvatska područja. Hrvatsko-slovenski jezični dodiri u velikoj mjeri su se smanjili raspadom Jugoslavije.

Ako promatramo povijesne dodire hrvatskog sa slovenskim i mađarskim jezikom, jedna od najvažnijih regija gdje su se oni očitovali jest područje kajkavskog narječja. Ovdje je prisutan kontakt sa slovenskim jezikom uz slovensko-hrvatsku granicu gdje Hrvati bolje razumiju slovenski u odnosu na ostala hrvatska govorna područja. Na spomenutom području razvili su se i hungarizmi koji se protežu duž granice. Kajkavsko narječje obiluje hungarizmima, a osobito ih je mnogo bilo u ranijim stoljećima te se većina hungarizama zadržao u narječju i do današnjeg dana. U pograničnim dijelovima prema Mađarskoj hungarizmi su osjetno više prisutni u govorima i dijalektima čak i dan – danas. Također dosta se hungarizama nalazi i na istoku – mahom štokavskog - hrvatskoga govornog područja, a oni se uglavnom odnose na sfere svakodnevnog života.

Posljednji od tri kriterija klasifikacije jezika jest tipološka srodnost, koja uvelike utječe na red riječi u jezicima te je ova klasifikacija najvažnija iz aspekta teme koja se obrađuje u ovom radu.

Tipologija je jedan od najčešćih kriterija klasifikacije, a njome se jezici dijele na *tipove*, odnosno skupove jezika koji dijele određen broj strukturalnih obilježja (na fonološkoj, sintaktičkoj, a najčešće na morfološkoj razini). To je proučavanje vrsta jezičnih pojava na temelju univerzalnih zakona koji postoje na različitim razinama. Zajednička obilježja jezika u istom skupu nisu nužno prisutna zbog zajedničkog prajezika, dakle ova metoda nije genetski primjenjiva. Isto tako, obilježja koja srodni jezici dijele ovom metodom nisu stekli ni međusobnim utjecajima, već se radi o univerzalnim obilježjima mnogih jezika. Kao osnovni kriterij kod tipološkog razvrstavanja jezika ispituje se odnos između gramatičkih i leksičkih morfema te način na koji oni zajedno tvore sintagme. S obzirom na navedeno, postoje četiri osnovna tipa jezika, a koja su početkom 19. stoljeća stvorila braća Friedrich i August Wilhelm von Schlegel (Škiljan 1980:160): *izolativni* ili *amorfn* jezici, *aglutinativni* ili *afiksativni jezici*, *flektivni jezici* i *polisintetički* ili *inkorporativni jezici*. Prema navedenoj podjeli mađarski jezik pripada aglutinativnom tipu jezika. Kako i sam latinski naziv govori, aglutinativni jezici (lat. *agglutinare*: prilijepiti) leksičko-gramatičke odnose izražavaju „prilijepanjem“ gramatičkih morfema koji se dodaju na korijen riječi. Karakteristika aglutinativnih jezika, pa tako i mađarskog, jest to što leksički i gramatički morfemi zajedno sačinjavaju jednu riječ, dok su unutar riječi jasno odijeljeni. Ova karakteristika razlog je zašto ovakvi tipovi jezika nemaju iznimaka u sklonidbi i sprezanju pošto dodani afiksi ne srastaju s korijenom, kao ni međusobno. Svaki gramatem koji može biti pridružen u obliku prefiksa, sufiksa ili infiksa nosi samo jedan gramatički sadržaj, dok jednom leksičkom korijenu možemo pridružiti veći broj gramatema. Bogata morfologija u vidu afiksa te njihov kombinatorički sustav jasno prikazuje svojstvo aglutinativnih jezika – velike kombinatoričke mogućnosti morfema (koje mogu rezultirati posve dugačkim sufiksanim nizovima (Žagar Szentesi 2018:59-60).

U mađarskom jeziku postoji i nekoliko logičkih ili gramatičkih kategorija koje imaju izraz u obliku sufiksa, za razliku od indoeuropskih jezika gdje je uobičajenije da te kategorije imaju izraz u obliku samostalnih riječi (na primjer pomoćni glagoli). Spomenuta kategorija najbolje je vidljiva kod imenskih riječi prilikom izražavanja posvojnosti:

(mađ.) *kutyádnak* – (hrv.) *tvom psu*

U navedenom primjeru vidljivo je kako je u mađarskom *-d-* posvojni sufiks za 2. lice množine, dok se u indoeuropskim jezicima, odnosno u ovom primjeru konkretno u hrvatskom jeziku posvojnost izražava posvojnomo zamjenicom.

Osim kod imenskih riječi, navedena kategorija je vidljiva i kod glagola prilikom izricanja aktiva, pasiva, povratnog, medijalnog i kauzativnog glagola (mađ. *olvastat*, hrv. *dati pročitati*) prilikom čega se svaka vrsta izražava svojim zasebnim sufiksom. Za izražavanje mogućnosti upotrebljava se sufiks -hat/-het, a za izražavanje gramatičke kategorije akcionalnosti (iterativ, trenutnost i sl.) upotrebljava se sufiks -gat/-get. S obzirom na navedeno prilikom izricanja ovih gramatičkih kategorija mogu se dobiti oblici riječi u kojima sufiksni lanac višestruko premašuje broj korijenskih morfema (Žagar Szentesi 2018:59-60), na primjer:

mađ. *olvas-gat-tat-hat-tam* – hrv. *mogla sam dati čituckati*

Kod ovakve afiksacije bitan je pravilni redosljed ugrađivanja gramatičkih morfema u jedan oblik riječi prema pravilima koja su utemeljena u općoj regulativi redosljeda ulančavanja fleksijskih i derivacijskih morfema.

Primjeri aglutinativnosti u mađarskom jeziku:

- a) riječ *szeretlek* (hrv. volim te) u sebi sadržava tri značenja:

SUBJEKT	PREDIKAT	OBJEKT	
én (ja)	+ szeret (voljeti)	+ téged (tebe)	→ szeretlek

- b) *házamban* (hrv. u mojoj kući):

POSJEDOVANJE	POSJEDNIK	MJESTO	
ház (kuća)	+ enyém (moje)	+ benne (u njoj)	

U navedenim primjerima aglutinativnosti u mađarskom jeziku vidljivo je kako leksički korijen u većini slučajeva ne mijenja svoj oblik. Dodavanjem afiksa koji izražavaju samo po jedno gramatičko značenje čine jednu riječ koja je unutar nje same jasno odjeljiva. Glavna morfološka karakteristika dokazuje svestranost mađarskog jezika koji je određen obiljem padežnih nastavaka, raznih oblika riječi te trosmjernošću padeža (*hol?* gdje?; *hova?* kamo?; *honnan?* otkuda?).

Za razliku od mađarskog, slovenski i hrvatski jezik pripadaju tipu *flektivnih jezika* (lat. *flectere*: svijati; sklanjati po padežima) u kojima se gramatičke kategorije izražavaju *fleksijom*. Fleksija je promjena oblika riječi u morfološkim paradigmama na način da se gramatički morfemi

pridodaju leksičkom (kao i kod aglutinativnih jezika), no pritom granice između pojedinih gramatema nisu uvijek jasno vidljive. Drugim riječima, pridodani se gramatički morfemi unutar riječi ne mogu jasno razdvojiti od leksičkog korijena. Uz to, vrlo često samo korijenski morfemi ne zadržavaju svoj izvorni oblik, nego se javljaju u obliku brojnih alomorfa (kao što su od riječi RUKA *ruč-*, *ruk-*, *ruc-*). Osim toga, nerijetko se izrazu pojedinog gramatema (koji također imaju formu prefiksa, sufiksa ili infiksa kao i kod aglutinativnih jezika) dodaje više gramatičkih sadržaja.

Primjeri za sintetičko izražavanje značenja kod nastavaka u slavenskim jezicima:

- a) slo. *lep* (hrv. lijep) – označava tri kategorije: padež (nominativ), rod (muški) i broj (jednina)
- b) *puncami* (hrv. djevojkama) – označava tri kategorije: padež (instrumental), rod (ženski) i broj (množina)
- c) hrv. *roditi* – *rađati*

Iz primjera c) uočljivo je kako je dodavanjem sufiksa leksičkom korijenu pridodan gramatički sadržaj, međutim granice sufiksa teško je raščlaniti. U ovom primjeru razni aspekti nemaju jasno odvojive morfeme, već izrazu pomaže upravo glasovna alternacija o-a, te d-đ. Isto tako, u primjeru b) vidljivo je kako jedan sufiks nosi više gramatičkih obilježja, u ovom slučaju su to padež i broj.

U slovenskom jeziku, kao i u hrvatskom, postoji fleksija imenskih riječi (imenica, pridjeva, zamjenica i brojeva) po padežu, rodu i broju, a koja se naziva sklanjatev (hrv. sklanjanje, deklinacija). Slovenski jezik poznaje 6 padeža – nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, lokativ i instrumental, dok u hrvatskom osim navedenih postoji i sedmi padež – vokativ. Osim imenske fleksije, postoji i fleksija glagolskih riječi po licima koja se u slovenskom naziva *konjugacija* ili *spregatev* te stupnjevanje odnosno komparacija pridjeva i priloga.

Ovakav tradicionalan tip podjele naziva se još i *morfološkom tipologijom* jer se njome jezici razvrstavaju s obzirom na morfološku strukturu riječi. Slabost ove tipologije je u tome što se u svakom pojedinom jezičnom sustavu pojavljuju elementi koji su karakteristični za sve četiri kategorije te je teško odrediti koji od njih prevladavaju, stoga su nastale i druge klasifikacije od kojih su se neke temeljile na ovoj tradicionalnoj tipologiji, dok su neki lingvisti krenuli istraživati od potpuno novih pretpostavki. Američki lingvist Edward Sapir razradio je morfološku tipologiju. Želeći stvoriti tipološku klasifikaciju jezika koja bi se zasnivala na

konkretnije definiranim kriterijima od tradicionalne, krenuo je od teze da su svi jezici ravnopravni. Njegovu tipologiju kasnije nastavlja J. Greenberg sustavnim proučavanjem empirijski utvrđenih *jezičnih univerzalija*. Jezične univerzalije naziv su za hipoteze koje vrijede za sve jezike svijeta, a dijele se na *apsolutne* (vrijede beziznimno za sve jezike) i *implikacijske* (statističke tendencije koje ne vrijede beziznimno). Ovakav pristup primijenjen je i pri istraživanju *tipologije reda riječi*. Tako se prema poretku osnovnih sintaktičkih elemenata – subjekta (S), objekta (O) i predikata (V) jezici svijeta mogu podijeliti na određen broj tipova. S obzirom na poredak spomenutih sintaktičkih elemenata postoji 6 mogućih jezičnih tipova:

1. SOV
2. SVO
3. VSO
4. VOS
5. OVS
6. OSV

Jezici se mogu razvrstati u jedan od navedenih 6 jezičnih tipova, dok je najčešći tip jezika onaj gdje u rečenici subjekt prethodi objektu. Kada je riječ o tipologiji reda riječi, mađarski jezik nije konfiguracijski jezik, subjekt i obavezno morfološki označeni objekt teoretski se mogu pojaviti u bilo kojoj poziciji unutar rečenice. Red riječi u mađarskom često je nazivan slobodnim redom riječi, što znači da se može vrlo dinamički mijenjati ovisno o govornikovo komunikacijskoj namjeri, tzv. obavijesnom ustrojstvu. Ipak, mađarski kod jednog određenog tipa predikata i dopune (tzv. narativni izričaj) uvijek se koristi SOV konstrukcijama (Rounds 2001:253). S druge strane, neutralni poredak riječi u slovenskom i hrvatskom jeziku jest SVO (Greenberg 2006:124).

3. Informacijska struktura rečenice u slovenskom, hrvatskom i mađarskom jeziku

Jezik je, prema Sapiru (1921.), potpuno ljudski i neinstiktivan način prenošenja ideja, osjećaja i želja sredstvima svjesno proizvedenih simbola. Odnosno, skup (konačan ili beskonačan) rečenica, od kojih je svaka konačne duljine i oblikovana od konačnog broja sastavnica (Chomsky 1957.), dok je rečenica u sintaksi glavna jezična jedinica, odnosno skup riječi kojim prenosimo neku obavijest, informaciju te je samim time osnovna obavijesna (komunikacijska)

jedinica. Jezik se ostvaruje pomoću različitih podsustava – fonološkog, morfosintaktičkog i semantičkog. Navedeni podustavi koji proizlaze iz jezične sposobnosti dolaze u dodir jedni s drugima posredstvom *informacijske strukture*. Informacijska struktura opisuje način na koji su informacije koje se prenose u komunikaciji, strukturirane u rečenice. Sam termin informacijska struktura uveo je Halliday (1967.) u članku *Notes on Transitivity and Theme in English*, dok je 1976. Chafe uveo termin *information packaging*, odnosno informacijsko pakiranje kojim tumači što je informacija te način na koji se ona predstavlja (Krifka, Musan 2012:1). Komunikacija je proces razmjene informacija najčešće putem jezika, a kako bi se informacija prenijela, potrebno je najprije definirati njeno polazište. Polazište je informacija za koju govornik i sugovornik, odnosno primatelj i pošiljatelj, znaju da im je obojici poznata, a tijekom komunikacije ono se mijenja tako da govornik obogaćuje polazište novim informacijama koje ne moraju sadržavati isključivo istinitosne tvrdnje niti je nužno da svi sudionici vjeruju da su tvrdnje u polazištu istinitosne. S obzirom na to da se polazište komunikacije konstantno mijenja, potrebno je informaciju pakirati u odnosu na trenutno polazište. Prema Krifki i Musan polazište se sastoji od skupa tvrdnji za koji se pretpostavlja da je uzajamno prihvaćen te od skupa zasebnih jedinica koje su prethodno već uvrštene u polazište (Krifka, Musan 2012:3).

Informacijska se struktura određuje kao suodnos fonoloških, sintaktičkih i semantičkih sastavnica čija je određujuća snaga bitna za oblikovanje konceptualne strukture rečenice, prema Peti-Stantić (2013.), ovisi o međudjelovanju ograničenja do kojih dolazi u njihovu suodnosu na razini rečenice. Informacijska struktura tako je stjecište fonološke, sintaktičke i semantičke reprezentacije jezika, pri čemu semantička, odnosno pojmovna struktura rečenice, ovisi o interakciji veza između pojedinih dijelova sastavnica koje sudjeluju u oblikovanju rečeničnog smisla. Informacijska struktura rečenice je lingvistički fenomen koji se primarno izražava naglaskom u rečenici, odnosno prozodijskim sredstvima te redom riječi, odnosno linearnim rečeničnim ustrojstvom. Prema Lambrechtu (1994.), funkcija informacijske strukture je razumijevanje rečenice, a to se postiže odražavanjem pošiljateljevih odnosno govornikovih pretpostavki o onome što primatelj, odnosno slušatelj zna. U značenju rečenice sudjeluju i riječi i to na tri načina: unošenjem svoga leksičkoga značenja, sudjelovanjem u sintaktičkim procesima i uključivanjem u tzv. red riječi (Peti-Stantić 2013.). Iz navedenog se može zaključiti kako riječi sudjeluju i u informacijskoj strukturi rečenice koja zajedno s fonološkom, morfosintaktičkom i semantičkom strukturom predstavlja određujuću sastavnicu formalnoga strukturiranja rečenice.

Proučavajući gramatike promatranih jezika kada se govori o redu riječi, on je uglavnom uvršten u sintaksu. Sintaksa ili skladnja dio je gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo i funkcije gramatičkih konstrukcija. Drugim riječima, sintaksa određuje pravila po kojima se riječi slažu u sintagme, rečenice i tekst (Toporišić J., Katičić R., Barić E. i suradnici, É.Kiss K.). Međutim, na temelju do sad navedenog, pristup informacijske strukture podrazumijeva povezivanje sintaktičkih kategorija sa semantičkim i pragmatičkim ulogama (proučavanje primjene riječi i njihov odnos s govornicima) te fonološkim kategorijama. U hrvatskim gramatikama red riječi se uglavnom dijeli na *obavijesno i gramatičko ustrojstvo rečenice*. Pritom gramatičko ustrojstvo proizlazi iz gramatičkih svojstava oblika u kojima se riječi uvrštavaju u rečenicu. Riječi u odnose s ostalim riječima ulaze svojim oblicima, odnosno morfološkim kategorijama, a osnovno gramatičko ustrojstvo rečenice hrvatskog, slovenskog i mađarskog jezika sastoji se od predikata, subjekta, priložne oznake, objekta, atributa i apozicije (Szili 2006:156-169, Toporišić 2000:667-678, Barić i suradnici 1997:398). S druge strane, informacijska struktura rečenice, odnosno prema gramatikama, obavijesno ustrojstvo rečenice, ovisno je o kontekstu i situaciji, odnosno o obavijesti koju nose rečenični dijelovi. U opisivanju sintaktičkih odnosa obavijesnog ustrojstva važna je *obavijest*. Svaki podatak koji pridonosi da se neizvjesnost ukloni ili umanjuje sadrži obavijest. Obavijest je tako uklanjanje neizvjesnosti, dok s druge strane, postoji i *zalihost*, a to je termin kojim se označava gomilanje obavijesti koje nisu potrebne već se gomilanjem pohranjuju na zalihu. Informacijska struktura rečenice u sva tri promatrana jezika ima tematsko-rematsko ustrojstvo. Rečenični dijelovi nose manje obavijesti kada se rečenica nadovezuje prethodnoj rečenici, odnosno kada je neka informacija već prethodno poznata ili izrečena. Veću količinu obavijesti rečenični dijelovi nose kada se njima iskazuje nešto što se još do sad nije spominjalo, nešto novo. S obzirom na to, dio rečenice koji ne daje novu obavijest već je ona poznata iz konteksta (na primjer iz pitanja ili prethodne rečenice) naziva se *tema ili dano* (grč. *thema*; hrv. *ono položeno*) (Barić i suradnici 1997:398). Tema zapravo predstavlja polazište, odnosno informaciju za koju govornik i sugovornik, odnosno pošiljatelj i primatelj znaju da im je obojici poznata. U slovenskom jeziku osim tema, koristi se još i termin *izhodišče* (Žagar 2001:115), dok se u mađarskom jeziku koristi termin *topik* (Korcmáros M. 2006:355, É.Kiss 2003:4). *Danost* je važna kategorija informacijske strukture, odnosno „indikator prisutnosti denotacije izraza u neposrednom sadržaju polazišta“ (Krifka, Musan 2012:23). *Danost* bismo mogli definirati kao činjenicu od koje se polazi u razmatranju, odnosno njome se osvješćuje primatelj kako je nešto u neposrednom kontekstu te se pomoću tog indikatora prisutnosti denotacije izraza mogu razmatrati druge činjenice i ideje. Tijekom

komunikacije polazište se obogaćuje novim informacijama te na taj način polazište postavlja komunikacijsku scenu za bitne točke diskursa.

Dio rečenice koji nosi više obavijesti, odnosno kojim se izriče nešto novo dosad nepoznato naziva se *rema* (grč. *rhema* "ono izrečeno"). U mađarskim se gramatikama pored termina *rema* još se koristi i termin *predikátum* (É.Kiss 2003:4), dok se u slovenskom za remu koristi još i termin *jedro* (Žagar 2001:115). Za razliku od teme, rema je dio koji nije poznat, odnosno dio koji nije bio prisutan u neposrednom lingvističkom kontekstu do tada. Rema, dakle, nosi novu obavijest, odnosno nove informacije u rečenici. U hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku polazište obično uključuje subjekte, opće vremenske izraze ili reference na ono što je prethodno spomenuto.

Podjela na temu i remu često je spominjana u gramatikama i ostalim raspravama pod istoimenim nazivima *tema* i *rema* koje je uveo Hermann Ammann (1928). (Krifka, Musan 2012:29) Pritom je tema onaj dio koji je iz konteksta već otprije poznat te ne nosi nove informacije. Tema ponavlja već stare informacije, a najčešće se pritom služi *anaforičkim izrazima*¹ (Korchmáros M. 2006:356, Krifka, Musan 2012:25) poput osobnih i posvojnih zamjenica, klitikama te određenim i neodređenim članom². Osim anaforičkim izrazima, na danost se može ukazati i tako da se ono što je dano/tema ne naglašava prilikom prenošenja informacija. Osim toga, tema može biti izražena redukcijom tako da se dio koji je već otprije poznat ne ponavlja već se izbacuje iz rečenice, ali ostaje u kontekstu kao nešto poznato. Redosljed riječi je također jedan veoma bitan faktor kada se govori o datosti i novom, odnosno temi i remi. Tako se stavljanjem izraza na neku „neuobičajenu“ poziciju u odnosu na „neutralnu“ pokazuje status teme/reme pojedinog referenta. Upravo jezici koji ne poznaju kategoriju članova, kao što je slučaj u slovenskom i hrvatskom jeziku (te većini slavenskih jezika), oslanjaju se na promjene u redosljedu riječi u rečenici kako bi se ukazalo na to što je dano/tema i što je novo/remu. Iako mađarski jezik poznaje kategoriju članova, status teme i reme uvelike ovisi i o promjenama u redosljedu riječi u rečenici kao što je to u slovenskom i hrvatskom. Dapače, načelno bez obzira na prisutnost i kvalitetu artikla određeni imenski izraz može biti i tema i rema rečenice – ovisno isključivo o redu riječi i o s njim usklađenoj intonaciji rečenice.

¹ Lingvistički oblici koji indiciraju status danosti svojih denotacija.

² Određeni član ukazuje na to da je dan referent na kojeg se odnosi, dok neodređeni član ukazuje da denotator uopće nije dan u neposrednom sadržaju polazišta.

Tema i rema tako tvore cjelinu koja s jedne strane nosi zalihost (dakle ponavlja informaciju koja je već poznata), a s druge strane obavijest (informacija koju tek saznajemo). Ta cjelina naziva se iskaz, a njezino se ustrojstvo može odrediti samo prema dijelu diskursa koji joj prethodi. Na taj se način može raščlaniti svaka rečenica hrvatskog, slovenskog i mađarskog jezika.

Primjer:

slo. (tema) *Zemlja* (rema) *se vrti okoli sonca*.³ (Toporišič 2000:668)

hrv. (Kontekst: *Ivan je student*.) (tema) *Ivan* (rema) *redovito polaže ispite*. (Silić, Pranjković 2005:367)

mađ. (tema) *János* (rema) *rajzolt egy autót*.⁴ (É.Kiss 2003:4)

Promatrajući red riječi u rečenici u gramatikama hrvatskog, slovenskog i mađarskog jezika rečenice se dijele na dvije kategorije, a obje zadržavaju strukturu tema-rema. Prva kategorija jesu takozvane neutralne rečenice u kojima se ostvaruje temeljni red riječi, a druga kategorija takozvanih fokusiranih rečenica u kojima je fokus obavezna sastavnica. Objе kategorije zahtijevaju razumijevanje rečeničnih pozicija, a njihova obilježja bit će u nastavku.

3.1. Neutralan red riječi

Riječi se u rečenici slažu posebnim poretком, odnosno nižu jedna do druge tvoreći tako rečenicu. Kada se ustrojstvo rečenice ne može razumjeti iz nje same, u obzir treba uzeti cjelinu koje je ta rečenica dio. Redosljed riječi podrazumijeva redosljed sintaktičkih jedinica u jednostavnoj ili složenoj rečenici. S obzirom na redosljed sintaktičkih jedinica slovenske, hrvatske i mađarske gramatike navode dvije vrste reda riječi – neutralan (hrv. *stilski*⁵ *neobilježen red riječi*, odnosno *neutralan red riječi* (Barić 1997., Katičić 2002.), slo. *stilno nezaznamovani besedni red* (Toporišič 2000.) te mađ. *semleges mondatok szórendje* (Rounds 2001., Szili 2006) i obilježen (slo. *stilno zaznamovani besedni red*, hrv. *stilski obilježen*

³ hrv. *Zemlja se vrti oko sunca*.

⁴ hrv. *Ivan je nacrtao automobil*.

⁵ To su termini koji su se uvriježili u hrvatskom i slovenskom jeziku. Termin *stilski* „zamućuje“ sliku, jer se ne radi o stilu, nego o informacijskoj strukturi te se će se zato u danjem radu koristiti termin obilježeni/neobilježeni red riječi.

red riječi / mađ. *fókuszpozíciók mondatok*). U neutralnom redu riječi govorniku su sve sintaktičke sastavnice važne na istoj razini te ni jedna pritom nije posebno istaknuta. U takvom neobilježenom redu riječi nijedna riječ, odnosno sintaktička kategorija koja se njome izriče, nije naglašenija od druge. S druge strane, u obilježenom redu riječi neke sastavnice su istaknute zbog naglašavanja i važnosti za razumijevanje prilikom prenošenja. Također, u nekim hrvatskim i slovenskim gramatikama govori se i o trećoj vrsti reda riječi kao o *relativno obvezatnom redu riječi*. Ta vrsta reda riječi u slovenskom i hrvatskom jeziku podrazumijeva red riječi koji nije uvjetovan ni gramatički ni semantički, a ni suodnosom iskaza u tekstu. U obvezatnom redu riječi pravila se odnose na red prijedloga, veznika i zanaglasnice (enklitike) ili prednaglasnice (proklitike). Iako se u mađarskim gramatikama ova vrsta reda riječi ne naziva „obaveznim redom riječi“, on se spominje u referentnim gramatikama prilikom navođenja stalnih pravila reda riječi za određene vrste. Razlika je u tome što mađarske gramatike moraju mnogo detaljnije opisivati promjenu reda riječi prema komunikacijskom aspektu jer u tom pogledu red riječi pokazuje mnogo dinamičniju sliku nego što je ona u slavenskim jezicima. Proučavajući mađarski jezik u gramatikama se odmah nailazi na prisutnost propisanog, odnosno obvezatnog reda riječi što se najbolje očituje u odvajanju glagolskog prefiksa u mađarskom jeziku, a koji je indikator naglašavanja neke dopune u rečenici, stoga je njegova pozicija strogo propisana unutar rečenice. Osim odvajanja prefiksa postoje još neke vrste riječi čija je pozicija zadana poput postpozicija, članova, tzv. *hangsúlykerülő igék* (glagoli koji izbjegavaju naglasak, odnosno uvijek traže ispred sebe obaveznu dopunu, na primjer mađ. *vhol lakik, vhol/vmikor született, vhonnan származik* itd). Kod spomenutih vrsta riječi je red dopune i upravnog člana sintagme također vrlo strogo zadan u neutralnoj rečenici. O tom relativno obvezatnom redu riječi, kao i o obilježenom redu riječi bit će riječi kasnije. Prvo valja promotriti kako se manifestira neutralni red riječi u promatranim jezicima.

Kako je već spomenuto, u neobilježenom ili neutralnom redu riječi sve su riječi, skupine riječi ili riječi kojima se izriču neke sintaktičke kategorije na istoj razini po važnosti, odnosno ni jedna nije posebno istaknuta niti naglašena rečeničnom intonacijom/naglaskom (Barić i sur. 1997:584). Takva vrsta reda riječi kontekstno je neuvjetovana, odnosno ne ovisi o prethodnim informacijama ili kontekstu. U hrvatskom i slovenskom jeziku neutralan red riječi podliježe temeljnom pravilu da tema (subjekt) dolazi prva, a rema (predikat s priložnim oznakama) druga. (Toporišić 1967:253, Greenberg 2006:124, Barić i sur. 1997:584). Neutralan red riječi u jednostavnoj rečenici tako je u tim jezicima onaj u kojemu se subjekt nalazi na prvome mjestu, a slijedi ga predikat, nakon kojega dolazi objekt. Dok se s druge strane, u mađarskom jeziku

neutralnim redom riječi u jednostavnoj rečenici smatra poredak u kojem je subjekt obično na prvom mjestu (a može se i pomaknuti na kraj rečenice) kao i u slovenskom i hrvatskom, no nakon njega slijedi objekt, pa zatim predikat (Szili 2006:156-169, Rounds 2001:253).

slovenski jezik	mađarski jezik	hrvatski jezik
S + V + O Otrok bere knjigo. ⁶	S + O + V A gyerek könyvet olvas. ⁷	S + V + O Dijete čita knjigu.

Tablica 1 Tipologija reda riječi u slovenskom, mađarskom i hrvatskom jeziku.

Prema već ranije spomenutoj tipologiji reda riječi i prema poretku osnovnih sintaktičkih elemenata – subjekta (S), objekta (O) i predikata (V), slovenski i hrvatski jezik svrstavaju u SVO tip jezika jer je njihov neutralni poredak riječi SVO, odnosno na prvom mjestu je subjekt, zatim predikat te na trećem mjestu objekt. S druge strane, mađarski jezik, s obzirom na činjenicu da je u njemu jedan od tipičnih poredata sintaktičkih elemenata upravo O+V struktura, često se spominje kao SOV-jezik. Pritom je vrlo važna okolnost da subjekt – čak i kad objekt prethodi predikatu – u mađarskom relativno slobodno može mijenjati svoju poziciju (i do same zadnje pozicije), prema tome svakako bi bilo opravdanije govoriti o mađarskom kao jeziku OV-tipa. Međutim, samim time što mađarski uopće nije konfiguracijski jezik (u kojemu bi pozicije pojedinih sintaktičkih dijelova rečenice bile fiksne ili barem dobro opisive čvrstim gramatičkim pravilima), nameće se pitanje ima li smisla uvrstiti mađarski u neki od Greenbergovih modela. Unatoč tome stoji činjenica da postoji određena obavijesna konfiguracija rečenice u kojoj mađarski doista ostvaruje O+V poredak.

Iako je prema do sad promatranom ustanovljeno kako red riječi u mađarskom jeziku odgovara SOV strukturi, postoje i mnogobrojne situacije kada se u mađarskom jeziku ostvaruje SVO struktura kao što je to u hrvatskom i slovenskom. Razlog za takvu strukturu reda riječi u mađarskom je svakako povezan s postojanjem određenog (*a, az*) i neodređenog (*egy*) člana uz imenice. U toj situaciji kada se radi o takvom individualiziranom objektu on u neutralnoj rečenici dolazi iza predikata. Kada predikat prethodi objektu, tada se misli na situaciju kada se uz objekt pojavljuje određeni ili neodređeni član:

⁶ hrv. *Dijete čita knjigu.*

⁷ hrv. *Dijete knjigu čita.*

mađarski	slovenski	hrvatski
<p>S V O János írja a házi feladatot. hrv. <i>Ivan piše domaću zadaću.</i> Mari kért egy kávét. hrv. <i>Marija je tražila kavu.</i></p>	<p>S V O Ivan piše domačo nalogo. hrv. <i>Ivan piše domaću zadaću.</i> Marija je prosila kavo. hrv. <i>Marija je tražila kavu.</i></p>	<p>S V O Ivan piše domaću zadaću. Marija je tražila kavu.</p>
<p>S V O János elolvassa a könyvet. hrv. <i>Ivan čita knjigu.</i></p>	<p>S V O Ivan bere knjigo. hrv. <i>Ivan čita knjigu.</i></p>	<p>S V O Ivan čita knjigu.</p>
<p>S O V Janos hazi feladatot ír. hrv. <i>Ivan domaću zadaću piše.</i></p>	<p>S V O Ivan piše domačo nalogo. hrv. <i>Ivan piše domaću zadaću.</i></p>	<p>S V O Ivan piše domaću zadaću.</p>
<p>S O V Janos levelet ír. hrv. <i>Ivan pismo piše.</i></p>	<p>S V O Ivan piše pismo. hrv. <i>Ivan piše pismo.</i></p>	<p>S V O Ivan piše pismo.</p>
<p>S O V Janos konyvet olvas. hrv. <i>Ivan knjigu čita.</i></p>	<p>S V O Ivan bere knjigo. hrv. <i>Ivan čita knjigu.</i></p>	<p>S V O Ivan čita knjigu.</p>

Tablica 2 SOV struktura u mađarskom jeziku⁸

Već je spomenuto kako u hrvatskom i slovenskom jeziku ne postoji određeni ni neodređeni član, stoga određenost ne utječe na red riječi u rečenici kao što je to u mađarskom. Ako se pažljivo promotre primjeri jednostavnih rečenica u mađarskom jeziku i njihovi direktni prijevodi na hrvatski jezik, vidljivo je kako postojanje člana ispred imenice mijenja red riječi u SVO poredak. U slovenskom i hrvatskom će navedene rečenice biti iste strukture.

3.2 Relativno slobodan red riječi

Međutim, u sva tri jezika isto se značenje može prenijeti pomoću 5 rečenica u kojima se red riječi smatra obilježnim:

⁸ U tablici 2 masnim slovima označeni su članovi u primjerima rečenica na mađarskom jeziku, dok su svi primjeri na slovenskom i mađarskom jeziku u tablici direktno, u doslovnom smislu, prevedeni na hrvatski jezik.

	hrvatski jezik	slovenski jezik	mađarski jezik
SOV	Josip Mariju traži.	Jože Marijo išče.	<u>Jozsef Marit keresi.</u>
OVS	Mariju traži Josip.	Marijo išče Jože.	Marit keresi Janos.
OSV	Mariju Josip traži.	Marijo Jože išče.	Marit Jozsef keresi.
VSO	Traži Josip Mariju.	Išče Jože Marijo.	Keresi Jozsef Marit.
VOS	Traži Mariju Josip.	Išče Marijo Jože.	Keresi Marit Jozsef.
SVO	<u>Josip traži Mariju.</u>	<u>Jože išče Marijo.</u>	Jozsef keresi Marit.

Tablica 3 Prikaz slobodnog reda riječi⁹

Stoga se sva tri jezika često smatraju jezicima s relativno slobodnim redom riječi. Slobodnim se smatraju zbog toga što se riječi mogu uključiti u rečenicu u nekoj od teoretski mogućih kombinacija, dok termin *relativno* nagoviješta kako u jeziku postoji i dio koji je ograničen i ne može biti na bilo kojoj poziciji u rečenici. Na taj način govornici promatranih jezika uživaju veliku sintaktičku slobodu – mijenjanjem pozicija tih elemenata u rečenici mogu zadržati značenje iste, ističući im pritom određeni element. Razlog tomu je što su sva tri jezika sintetički jezici u kojima same riječi nose gramatičku funkciju, dok je redu riječi ostavljena pragmatička funkcija. Drugim riječima, u promatranim jezicima riječi kojima se izriču sintaktičke kategorije mogu zamjenjivati mjesto u rečenici bez promijene njihova međusobnog odnosa. To znači da se odnosi zalihosti među riječima u rečenici u načelu ne mijenjaju ako te riječi zamijene mjesta. Slobodan red riječi u mađarskom jeziku omogućen je zbog toga što gramatičke funkcije subjekta, objekta i predikata nisu povezane s nepromjenjivim strukturnim pozicijama u rečenici. U slovenskom i hrvatskom jeziku kao i u drugim slavenskim jezicima, to je omogućeno zbog toga što su eksplicitne gramatičke uloge označene nominalnom infleksijom. Budući da sva tri jezika imaju jak morfološki sustav koji omogućuje gramatičku označenost rečeničnih funkcija (padežni i glagolski sufiksi), pozicija u rečenici nije faktor koji će odrediti sintaktičku ulogu navedene riječi već njen padežni oblik ili sufiksi. To daje slobodu kretanja pojedinim riječima, stoga ni jedan od ova tri promatrana jezika nije tzv. konfiguracijski jezik poput na primjer engleskog.

Valja naglasiti da se, kada se kaže da je red riječi slobodan, misli na gramatičku strukturu rečenice jer se gramatičke uloge ne mijenjaju mijenjanjem reda riječi u rečenici. Međutim situacija je drugačija kada se mijenjanje reda riječi promatra s pragmatičkog gledišta. Tada je redoslijed riječi zavisao od onoga što se želi naglasiti i konkretnog konteksta u kojem je

⁹ Podcrtane rečenice označuju takozvani neutralni poredak riječi.

rečenica upotrijebljena. Tako, ako su govorniku neke rečenice, sintagme ili same riječi informacijski važnije od ostalih, on ih može istaknuti na poseban način. Upravo se zbog tih razloga redosljed riječi može mijenjati u svrhu fokusiranja ili izazivanja stilskih efekata bez gubljenja podataka o gramatičkoj funkciji. Valja naglasiti kako bi isticanje u govoru, osim promjenom reda riječi, bilo popraćeno i posebnom intonacijom (Silić, Pranjković 2005, Toporišič 2000). Stoga se isticanje rečeničnih dijelova u slovenskom i hrvatskom može postići na dva načina – rečeničnim naglaskom i smještanjem sintaktičkih dijelova na prvo ili posljednje mjesto. U mađarskom jeziku isticanje se postiže smještanjem sintaktičkih dijelova neposredno ispred predikata, dok se u govoru također može istaknuti riječ posebnom intonacijom.

Većim brojem riječi u rečenici dolazi i do većeg broja kombinatornih mogućnosti, a što je više riječi u rečenici, manje je vidljiva razlika između obilježenog i neobilježenog reda riječi jer je “u takvu slučaju i više povoda da se obilježenim redom riječi upozori na neke od njih, razbije monotonija nizanja, izbjegnu neugodna ponavljanja i slično“ (Katičić 2002:525). Stoga se obilježen red riječi u proširenim rečenicama može doživjeti mnogo prirodnijim nego što je doživljaj istog (obilježenog reda riječi) u jednostavnim rečenicama.

Kada se pobliže razmotre rečenice iz *tablice 3*, jasno se vidi da je redosljed riječi neutralne rečenice u slovenskom i mađarskom jednako strogo ograničen, samo su funkcije koje su povezane s različitim strukturnim pozicijama logičke, umjesto gramatičke. Može se zaključiti da promjena rasporeda sintaktičkih jedinica mijenja stilsku vrijednost i stvara obilježenost, međutim njihovo značenje ostaje jednako.

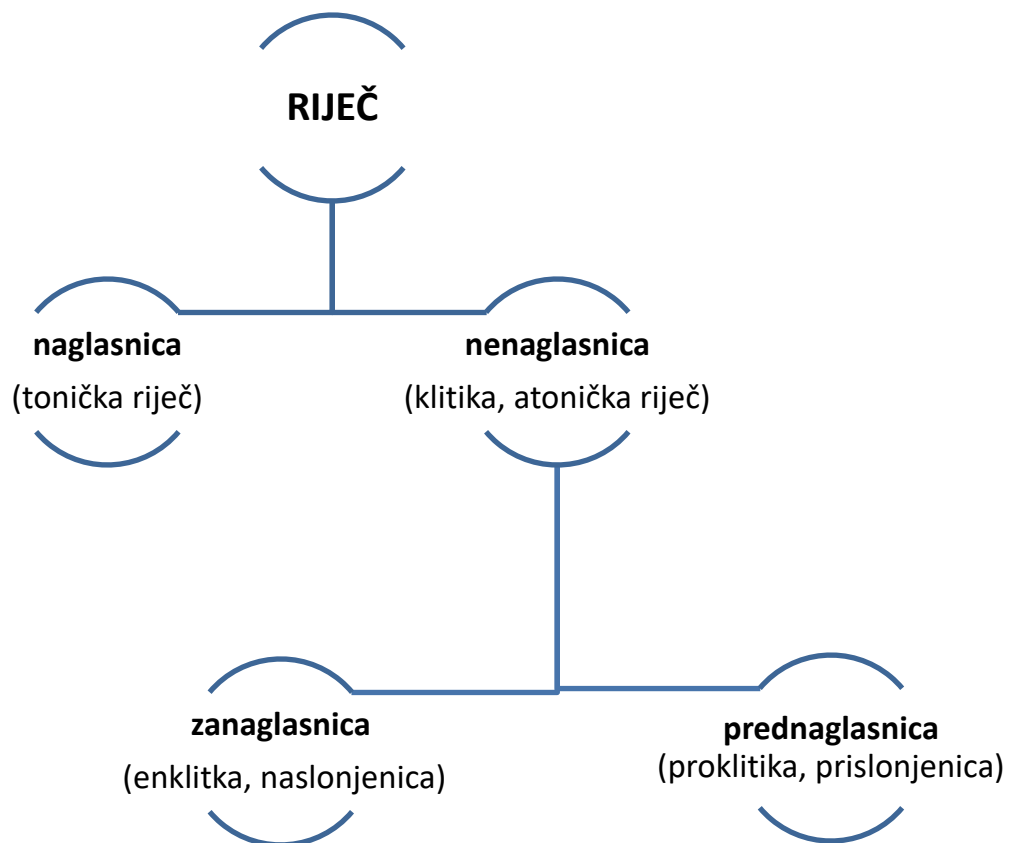
3.3 Relativno obvezatan red riječi

Iako je redosljed riječi, odnosno sintaktičkih kategorija u hrvatskom, slovenskom i mađarskom relativno slobodan, postoje pravila koja su obvezatna za sve vrste rečenica. Tako se u gramatikama tvrdi da su od slobodnog redosljeda izuzete riječi koje nemaju vlastiti naglasak te podliježu automatskom namještanju, a nazivaju se *nenaglasnice*, odnosno *klitike* (Barić i sur. 1997:595).

Klitike se ubrajaju u nepromjenjive vrste riječi, a prema Etimološkom rječniku hrvatskoga jezika (Matasović i dr. 2016:41), riječ *klitika* tvorena je od grčke riječi koja znači „naslanjati se“, odnosno „koji se naslanja“. U hrvatskim gramatikama nazivi za nenaglasnice nisu

ujednačeni, pa se u gramatikama Barić i sur. 1997 autori služe nazivom nenaglasnica, dok se u Katičićevoj gramatici upotrebljava samo termin klitika. U slovenskoj gramatici Toporišič koristi termin *naslonke*, dok se u Slavističnoj reviji u članku istog autora upotrebljava samo termin klitike, a često se može susresti i naziv *breznaglasnice*. S druge strane, u mađarskim gramatikama ova tema zauzima vrlo malo prostora, a često se koristi termin *simulósók* (É. Kiss-Siptár-Kiefer 2003:217), dok se ponegdje koristi i termin *klitikum*. Stoga, iako se autori u hrvatskom jeziku često služe nazivom nenaglasnice, u radu će se uglavnom upotrebljavati naziv klitike jer osim što je dovoljno zastupljen u rječniku govornika, ovaj internacionalizam, kako je već spomenuto, postoji i u ostalim promatranim jezicima, odnosno slovenskom i mađarskom.

S obzirom na to imaju li riječi vlastiti naglasak, razlikuju se naglasnice ili toničke riječi (riječi koje imaju svoj naglasak) i već spomenute nenaglasnice ili atoničke riječi koje nemaju svoj naglasak. Nenaglasnice, odnosno klitike mogu se podijeliti na zanaglasnice (naslanjaju se na naglašenu riječ ispred sebe) i prednaglasnice (naslanjaju se na naglašenu riječ iza sebe).

Slika 1 Prikaz podjele riječi s obzirom na naglasak

3.3.1 Enklitike

Termin enklitika, kao što je već rečeno, dolazi od grčke riječi „naslanjati se“, a koristi se kao naziv za riječ koja se zbog toga što nema vlastitoga naglasaka, naslanja na riječ ispred sebe čineći tako s njom jednu fonetsku, odnosno naglasnu cjelinu. U hrvatskim se gramatikama još nazivaju i zanaglasnicama ili naslonjenicama, dok se u slovenskim gramatikama koristi još i termin *zaslonke*, a u mađarskim *enklitikum*. U hrvatskom i mađarskom jeziku enklitike, zato što nemaju vlastiti naglasak, uglavnom ne mogu stajati ni na početku rečenice ni na prvome mjestu naglasne cjeline. Ispred njih mora stajati naglašena, samostalna riječ na koju se mogu nasloniti i time tvoriti naglasnu cjelinu. S druge strane, u slovenskom jeziku enklitike mogu stajati i na početku rečenice.

Enklitike u slovenskom, hrvatskom i mađarskom jeziku može biti vezničko – upitno *li* i u mađarskom jeziku još i čestica *is* (hrv. također). Osim vezničkih, u sva tri promatrana jezika postoje i glagolske enklitike. Premda se u referentnim gramatikama mađarskog jezika ova vrsta enklitika ne eksplicitno spominje, primjenom definicije klitičnosti (naglašena riječ koja se naglasno naslanja na susjednu naglasnicu) pomoćne glagolske ostvaraje glagola *biti* u mađarskom jeziku također možemo svrstati među klitike. Osobito kada se radi o prezentu indikativa, gdje glagol *biti* nema osobitu ulogu već izražava samo lice i broj pri čemu glagol gotovo da i nema vlastiti naglasak, a isto to vrijedi i za futurski pomoćni glagol gdje se kombinatorni oblici ponašaju kao da se radi o jednoj naglasnoj cjelini. U hrvatskom i slovenskom enklitike još mogu biti zamjeničke:

	Glagolske enklitike		
	hrvatski	slovenski	mađarski
nenaglašeni oblici prezenta glagola biti	<i>sam, si, je, smo, ste, su</i>	<i>sem, si, sva, sta, smo, ste, so</i>	<i>okosak vagytok¹⁰ el van készítve¹¹</i>
nenaglašeni oblici aorista	<i>bih, bi, bi, bismo, biste, bi</i>	<i>bi</i>	–

¹⁰ hrv. *Pametni ste.*

¹¹ hrv. *Gotovo je.*

oblici nesvršenoga prezenta pomoćnoga glagola htjeti	<i>ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će</i>	<i>bom, boš, bo, bova, bosta, bomo, boste, bodo</i>	<i>be fogok menni</i> ¹²
--	------------------------------------	---	-------------------------------------

Tablica 4 Glagolske enklitike u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku. Glagolske enklitike u mađarskom jeziku označene su masnim slovima.

	Zamjeničke enklitike		
	hrvatski	slovenski	mađarski
oblici ličnih zamjenica u genitivu	<i>me, te, ga, nje, je, nas, vas, ih</i>	<i>me, te, ga, je, ga</i>	■
oblici ličnih zamjenica u dativu	<i>mi, ti, mu, joj, nam, vam, im</i>	<i>mi, ti, mu, ji, mu</i>	■
oblici ličnih zamjenica u akuzativu	<i>me, te, ga/nj, je/ju, nas, vas, ih</i>	<i>me, te, ga, jo, ga, jih</i>	■
genitiv, dativ i akuzativ oblika posvojno-povratne zamjenice	<i>se, si</i>	<i>se, si</i>	■

Tablica 5 Zamjeničke enklitike u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku

Čestice		
hrvatski	slovenski	mađarski
<i>li</i>	<i>še, tudi, naj</i>	<i>-e, is</i>

Tablica 6 Čestice u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku

Kada su u pitanju zamjeničke i glagolske klitike u slovenskom i hrvatskom jeziku, one imaju i svoj naglašeni oblik. Stoga, ako se neki od enklitičnih oblika želi staviti na početak rečenice ili ga se želi naglasiti, umjesto njega se upotrebljava naglašeni oblik (npr. Donesi *mu* novine. / Donesi njemu novine./ Mu donesi novine. / *Njemu* donesi novine. / Novine donesi njemu./ Donesi novine njemu.).

¹² hrv. *Ući ću*. Između *be* i *fogok* gotovo da nema nikakva razlika u izgovoru već se prilikom njihova izgovora vidi kako se radi o jednoj naglasnoj cjelini, dok će glagol *menni* biti sam za sebe posebna intonacijska cjelina.

	Naglašeni oblici enklitika		
	hrvatski	slovenski	mađarski
oblici ličnih zamjenica u genitivu	<i>mene (me), tebe (te), njega (ga), nje (je)</i>	<i>mene, me, tebe, te, (njega) ga, (nje) je, (njega) ga</i>	■
oblici ličnih zamjenica u dativu	<i>meni (mi), tebi (ti), njemu (mu), njoj (joj)</i>	<i>(meni) mi, (tebi) ti, (njemu)mu, (njej) ji, (njemu) mu</i>	■
oblici ličnih zamjenica u akuzativu	<i>mene (me), tebe (te), njega (ga), nju (ju)</i>	<i>(mene) me, (tebe) te, (njega)ga, (njo) jo, (ono) ga</i>	■
genitiv, dativ i akuzativ oblika posvojno-povratne zamjenice	<i>(sebe) se, (sebi) si</i>	<i>(sebe) se, (sebi) si</i>	■

Tablica 7 Primjer naglašanih oblika enklitika u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku

3.3.2 Proklitike

Proklitike su, s druge strane, riječi koje također nemaju vlastitog naglaska, ali se za razliku od enklitika, koje se naslanjaju na riječ ispred sebe, naslanja na riječ iza sebe te s njom čine jednu fonetsku, odnosno naglasnu cjelinu, na primjer: **od** brata, **između** kuća, **ne** idi i sl. Taj termin također dolazi od grčke riječi koja znači „nagnuti se naprijed“. U hrvatskim gramatikama koriste se još termini *prednaglasnica* ili *prislonjenica*, dok ih u slovenskim gramatikama osim proklitikama, često nazivaju i *predslonkama*. U mađarskim gramatikama koristi se naziv *proklitikum*. Proklitike mogu biti prijedlozi, veznici i čestice te u mađarskom jeziku član:

Prijedlozi		
hrvatski	slovenski	mađarski
<i>bez, do, iz, kod, kroz, na...</i>	<i>od, do, pred, iz, čez, na...</i>	■

Tablica 8 Prijedlozi u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku

Veznici		
hrvatski	slovenski	mađarski
<i>i, pa, te...</i>	<i>in, ter, ko, ki...</i>	<i>és, még...</i>

Tablica 9 Veznici u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku

Čestice		
hrvatski	slovenski	mađarski
<i>ne, ni</i>	<i>ne, še</i>	-

Tablica 10 Čestice u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku

Član		
hrvatski	slovenski	mađarski
-	-	<i>a/az, egy</i>

Tablica 11 Članovi u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku

U mađarskom jeziku kod neodređenog člana *egy* postoji tzv. *alternacija naglašenosti i nenaglašenosti* - kada je član *egy* nenaglašen on je u funkciji neodređenog člana, a kada je naglašen onda poprima funkciju broja *egy* (hrv. *jedan*).

3.3.3 Redoslijed klitika

O relativno obaveznom redu riječi u hrvatskom i slovenskom jeziku možemo govoriti na temelju međusobnog redoslijeda enklitika i proklitika. S obzirom na to da oba jezika obiluju klitikama, tako postoje i velike mogućnosti njihova nizanja, koje podliježu određenim pravilima. Međutim, iako za mađarski jezik nije karakteristično nizanje klitika, i u njemu postoje određena pravila o položaju klitika, a koja su ustaljena u jeziku.

Tako za hrvatski vrijedi da, ako više enklitika dolazi jedna za drugom, najprije dolazi čestica *li*, zatim glagolske enklitike (osim 3.lica nesvršenog nenaglašenog prezenta glagola *biti*), a onda zamjениčke enklitike u dativu i genitivu, zamjениčke enklitike u akuzativu te glagolska enklitika *je*:

ČESTICA <i>LI</i> (Č1)	GLAGOLSKE ENKLITIKE (osim 3.lica nesvršenog nenaglašenog prezenta glagola BITI) (G1)	ZAMJENIČKE ENKLITIKE U DATIVU I GENITIVU (Zdat; Zgen)	ZAMJENIČKE ENKLITIKE U AKUZATIVU (Zacc)	GLAGOLSKA ENKLITIKA <i>JE</i> (3.lice nesvršenog nenaglašenog prezenta glagola BITI) (G2)
<i>li</i>	<i>sam, si, ću, ćeš...</i>	<i>me, te, ga, je, nas, vas, ih... mi, ti, mu, joj, nam, vam, im...</i>	<i>me, te, ga</i>	<i>je</i>

Tablica 12 Prikaz redosljeda klitika u nizu u hrvatskom jeziku

Redosljed klitika na primjeru rečenica:

Č1 G1 Zdat
Tko li će nam doći?

Zdat Zgen G2
Dao vam ga je.

G1 Zacc G2
Oslobodili su ga se.

Č1 Zdat Zgen G2
Tko li nam ga je poslao.

S druge strane, redosljed niza klitika u slovenskom jeziku ponešto se razlikuje od onog u hrvatskom, pa tako prema Toporišiču slijedi:

VEZNIK (V)	ČESTICA (Č1)	Pomoćni glagol <i>BITI</i> (G1)	Oblici povratne zamjenice u dativu i akuzativu (Pdat i Pacc)	Oblici osobne zamjenice u dativu (Zdat)	Oblici osobne zamjenice u akuzativu (Zacc.)	Oblici osobne zamjenice u genitivu (Zgen)	Glagolske klitike s korijenom <i>bo-</i> i klitika <i>je</i> (G2)	Niječni član (Č2)
da, če, ki...	naj	bi, sem, si...	si, se	mi, ti, mu, ji...	me, te, ga, jo...	me, te, ga, je	je, bom, boš, bo...	ne, še

Tablica 13 Redosljed klitika u nizu u slovenskom jeziku prema Toporišiču (Toporišič 2000:671)

Redosljed klitika na primjeru rečenica (Toporišič 2000:671):

V Č1 G1 Pacc Zdat Č2
Prosi, da naj bi se mu ne smejali.

Zacc Zgen G2
Učil jo je je.

G1 Pdat Pacc
Privoščil si si se smejati

G1 Pdat V G1 Zdat Zacc Č2
Mislil sem si, da bi jim jih ne vrnil.

G1 Pdat
Ali si si to izmislil?

G1 Pdat Pacc Č2
Si si se že smilil?

U mađarskom jeziku, kao što je već rečeno, ne postoji toliko klitika kao što je to u hrvatskom i slovenskom, pa se tako one ni ne redaju jedna za drugom zbog čega ni ne postoje specifična pravila o njihovu međusobnom redosljedju. Ipak, postoje neka ograničenja zbog kojih klitike u mađarskom ne možemo smjestiti na bilo koje mjesto u rečenici. Budući da je red riječi „slobodan“, tj. sintaktičke sastavnice unutar rečenice se mogu uz određena pravila micati (SVO; OVS; itd.), kada naglašena riječ na koju se neka klitika odnosi mijenja poziciju, klitika se miče zajedno sa njime. Na primjer:

mađ. *Tegnapelött **udvariatlan voltam** a barátnőmmel.* (hrv. *Jučer sam bio nepristojan prema svojoj djevojci.*)

mađ. *A barátnőmmel tegnap **udvariatlan voltam.*** (hrv. *Prema svojoj djevojci jučer sam bio nepristojan.*)

mađ. ***Udvariatlan voltam** tegnap a barátnőmmel.* (hrv. *Nepristojan sam bio jučer prema svojoj djevojci.*)

Tako se na primjer u mađarskom jeziku čestica, odnosno mađarskom terminologijom *partikula -e* (hrv. *li*, slo. *ali*) jedino može oslanjati na konjugirani glagol ispred sebe te se ne može naslanjati ni na koju drugu vrstu riječi (Kenesei-Vago-Fenyvesi 1998:350-351). U pisanom jeziku s glagolom na koji se odnosi, odnosno na koji se naslanja, povezan je crticom. Uobičajeno je da se, kao i u hrvatskom jeziku, ta čestica upotrebljava prilikom postavljanja takozvanih *polarnih* pitanja (*primjer 2,3*). Također, može se naći i u izjavnim rečenicama kao indikator naglaska (*primjer 1*):

Primjer 1:

mađ. *Tamás nem tudja, hogy otthon voltam-e.*

hrv. *Tomislav ne zna jesam li bila kod kuće.*

slo. *Tomislav ne ve, ali sem bila doma.*

Primjer 2.

mađ. *Szeretek-e táncolni?* (Kenesei 1998:350)

hrv. *Volim li plesati?*

slo. *Ali rada plešem?*

Primjer 3.

mađ. *És őket megkérdezted-e?*

hrv. *Jesi li ih pitao?*

slo. *Ali ste jih vprašali?*

Iz navedenih je primjera vidljivo kako ista čestica *i* u hrvatskom uvijek dolazi nakon glagola, bez obzira na to radi li se o izjavnoj ili upitnoj rečenici, kao i u mađarskom. S druge strane, u slovenskom jeziku čestica *ali* može doći i na početak rečenice ako se radi o upitnoj rečenici, a pritom nije nužno da se naslanja na glagol.

Za razliku od čestice *li*, veznik *is* (hrv. *također*, slo. *tudi*) može se naslanjati na bilo koju vrstu riječi te se naslanja na riječ ispred sebe, o čemu će biti više riječi kasnije.

Primjer 4:

mađ. *A gyerekek is olvasnak könyveket.*

hrv. *Djeca također čitaju knjige.*

Iako u mađarskim gramatikama niječni oblik *ne* nije izričito svrstan u proklitike, on se ponaša kao proklitika. Taj niječni oblik uvijek se naslanja na riječ iza sebe te uvijek dolazi ispred glagola u imperativu, dok se u upotrebi s drugim oblicima glagola upotrebljava njegov duži oblik *nem*:

Primjer:

mađ. *Ne menj!*

hrv. *Ne idi!*

slo. *Ne pođi!*

Mađarski jezik nema prijedloge već samo tzv. RAG-ove, odnosno nastavke kojima se izriče ono što se u hrvatskom i slovenskom izriče prijedlozima. Osim RAG-ova u mađarskom jeziku postoje i postpozicije koje dolaze kao samostalne riječi, a njihova pozicija je uvijek iza riječi na koju se odnose. One imaju tzv. relacijsko značenje koje upućuje na neke pojmovne kategorije te se naslanjaju na riječ ispred sebe, dok se u hrvatskom i slovenskom odnose na riječ iza sebe:

mađ. *Egy autó a ház elött van.*

hrv. *Auto je **ispred** kuće.*

slo. *Avto je **pred** hišo.*

Iz navedenih primjera iz svih triju jezika vidljivo je kako obvezatan red riječi podrazumijeva onaj red koji je ustaljen u jeziku bez obzira na to radi li se o neutralnom ili obilježenom redu riječi te bez obzira na to je li riječ o jednostavnim ili složenim rečenicama. Klitike su svakako u sva tri promatrana jezika onaj segment koji je jednim dijelom izričito određen (ako je riječ o njihovu redosljedu kada se nižu jedna iza druge kao što je to slučaj u slovenskom i hrvatskom). U mađarskom je pak samom pojavom klitike u rečenici točno određeno gdje će se ona nalaziti, međutim s glagolom na koji se odnosi može biti na bilo kojoj poziciji u rečenici.

U hrvatskom i slovenskom jeziku postoji više promatranih pozicija klitika, koje u nekim slučajevima utječu na fokus u rečenici. Pitanje redosljeda klitika u jezicima koji obiluju istima, poput ovdje promatranih hrvatskog i slovenskog, nije dovoljno razjašnjeno u gramatikama te sama tema otvara niz pitanja o mogućnostima njihova redosljeda. U mađarskim gramatikama pak tema klitika gotovo i ne postoji, iako one, kao što je vidljivo, postoje i u mađarskom jeziku. Klitike u literaturi mađarskog jezika često se nalaze na marginalnim dijelovima gramatika, a one su uglavnom sakrivene u obilju nastavaka koji su karakteristika mađarskog jezika te ih je zbog toga teže primijetiti (É. Kiss-Siptár-Kiefer 2003:217-2018). Često se zbog nedovoljne zastupljenosti te tematike u gramatikama, bez dubljeg proučavanja mađarske literature, može dobiti dojam kako u mađarskom jeziku uopće ne postoje klitike.

3.3.4 Pozicije klitika u rečenici

Pozicija klitika u rečenici dijeli se na:

1. inicijalnu (početak rečenice ili rečeničnog dijela)

2. medijalnu
3. finalnu poziciju.

Tim su pravilima obuhvaćene sve moguće pozicije uvrštavanja klitika u linearno rečenično ustrojstvo.

Inicijalna pozicija predstavlja početno, odnosno prvo mjesto u rečenici ili rečeničnom dijelu. Kada je riječ o inicijalnoj poziciji u jednostavnim rečenicama i klitikama, one, prema Toporišiču, mogu doći na prvo mjesto u rečenici u slučaju ispuštanja veznika ili naglašene riječi iza kojih mogu stajati klitike¹³:

slo. *(Ali) Si brala knjigo?*

(Berilo) Se bo nadaljevalo. (Toporišič 2000:676)

Prijevod na hrvatski i mađarski:

hrv. *Jesi li čitala knjigu?*

(Čitanje) će se nastaviti.

mađ. *Olvastad-e a könyvet?*

(Az olvasás) folytatódni fog.

U hrvatskom standardnom jeziku i mađarskom jeziku, za razliku od slovenskog, klitike ne mogu biti uvrštene na inicijalnu poziciju. Valja naglasiti da u upitnom izrazu *je li* oblik *je* nije enklitičan jer ima vlastiti naglasak i stoga može stajati na početku rečenice. Enklitika *li* stoji iza oblika *je* kao iza prve naglašene riječi u rečenici (Katičić 2002:527). Osim toga, niječna čestica *ne* u hrvatskom, slovenskom i mađarskom, kad je bez naglasaka, stoji ispred predikata i naslanja se na nj kao proklitika. Ako niječna čestica *ne* stoji ispred predikata koji sadrži enklitične glagolske oblike, naglašena je i enklitični se oblici pomoćnih glagola naslanjaju na nju kao na prvu naglašenu riječ u predikatnoj sintagmi.

hrv. *Ne bih dolazio.* (Katičić 2002:529)

slo. *Janez še ne dela.* (Toporišič 2000:674)

¹³ „Na začetku povedi ali stavka stojijo proste naslonke le takrat, če sta pred njimi izpuščena vezniška ali naglašena beseda (besedna zveza), za katerimi naslonke sicer lahko stojijo.“ (Toporišič 2000:676)

mađ. *Ne menj iskolába.*

Osim navedenih primjera elipse, prema Peti-Stantić postoji još nekoliko tipova zavisnosloženih rečenica u kojima se klitike mogu uvrstiti na inicijalnu poziciju u slovenskom jeziku, a nisu navedene u gramatici (Peti-Stantić 2006:87)

4. Inverzija u zavisno složenoj rečenici:

*Če Vas še kaj zanima, **mi** sporočite!*¹⁴

5. Uvrštavanje klitike neposredno iza upravnog govora:

*»Tvoje najbolj zanesljivo orožje je seveda tvoja pamet,« **me** je poučeval čestiti prior.* (Peti-Stantić 2006:88)

6. Uvrštavanje klitike neposredno iza koordiniranoga veznika *in* (hrv. *i*):

*Pred nekaj leti me je poiskala **in mi** ga izročila.*¹⁵

*Sedeli smo za mizo **in smo** čakali.*¹⁶ (Toporišič 2000:674)

Početak rečenice u svim se indoeuropskim jezicima smatra istaknutom pozicijom, odnosno pozicijom na koju najčešće dolazi fokus. Dok se za slovenski kao što je već spomenuto, uvrštavanje klitika na inicijalnu poziciju smatra neobilježenom pozicijom, za hrvatski se jezik pak u literaturi tvrdi kako pozicija klitike najčešće dolazi nakon prve naglašene riječi u rečenici. Standardno jezična norma hrvatskoga jezika nalaže postavljanje enklitika iza prve riječi u sintagmi, odnosno iza prve naglašene riječi u rečenici (Katičić 2002:527):

hrv. *Snijeg **je** lagano sipio.* (Katičić 2002:527)

hrv. *Kiša **će** noćas prestati.* (Katičić 2002:527)

Kad je riječ o poziciji klitika u rečenici, u literaturi se često referira na pravilo Jacoba Wackernagela iz 1892. godine kada je otkrio pojavu koja je karakteristična za indoeuropske (flektivne) jezike. Prema Wackernagelovu pravilu klitika dolazi na drugo mjesto u rečenici, to jest nakon prve naglašene fonološke jedinice i samim time naslanja se na naglašenu riječ u rečenici (Greenberg 2006, Peti-Stantić 2006, 2007). Kada je prva naglašena riječ vrlo usko

¹⁴ hrv. Ako Vas još nešto zanima, javite mi!

¹⁵ hrv. Prije nekoliko godina me je potražila i izročila (mi) ga.

¹⁶ hrv. Sjedili smo za stolom i čekali (smo).

povezana s drugom, odnosno stoje na istom mjestu kao jedinstvena sintagma u temeljnom gramatičkom ustrojstvu rečenice u hrvatskom jeziku enklitika može doći iza prve naglašene riječi:

hrv. *Gospođa se Oliva naprosto bojala.* (Katičić 2002:527)

Ivan je Mažuranić bio prvi ban pučanin. (Katičić 2002:527)

Iz navedenih primjera vidljivo je kako klitike u hrvatskom jeziku mogu rastaviti sintagmu, dok je u slovenskom ovakav redosljed negramatičan:

slo. *Primjer 5: * Ivan je Horvat prebral knjigo.*

Primjer 6: Ivan Horvat je prebral knjigo.

Iz navedenih je primjera vidljivo kako se u hrvatskom jeziku smještanjem enklitike između dvije usko povezane riječi ne slabi sintaktička veza prve i druge naglašene riječi u rečenici. Osim toga, enklitični oblici mogu rastaviti ime od prezimena, a da se veza među njima ne prekine, odnosno naruši. S druge strane, to pravilo u slovenskom ne vrijedi. Stoga, kao što je vidljivo na temelju *primjera 5* u slovenskom se klitikama ne mogu rastaviti usko povezane sintagme (Peti-Stantić 2003:115).

Iz dosad rečenog, može se zaključiti kako su hrvatski i slovenski jezici bogati klitikama koje uvelike utječu na red riječi, a samim time, kako će kasnije biti vidljivo, utječu i na pojavu fokusa u rečenici. S druge strane, mađarski jezik nema toliko klitika koje bi utjecale na određivanje fokusa u rečenicama već to čine *prefiksalni glagoli* ako ih ima u rečenici.

3.3.5 Prefiksacija u mađarskom jeziku

Kako bi se mogla objasniti prefiksalna tvora, valja sintaksu ostaviti po strani te se vratiti na granu jezikoslovlja koja proučava vrste riječi i njihove oblike – morfologiju. Riječ se može sastojati od jednoga ili više morfema, a dijeljenje riječi na morfeme naziva se *morfemska analiza riječi*. Riječi se mogu dijeliti na slogove i na morfeme, razlika je u tome što dijeljenjem riječi na slogove dobivamo odsječke bez značenja, dok dijeljenjem slogova na morfeme dobivamo riječi sa značenjem (Barić i sur. 1997:95).

Prefiksna tvorba je tvorbeni način u kojemu se ispred jedne riječi dodaje prefiks ili tvorbeni predmetak te je takva tvorba najplodniji tvorbeni način glagola u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku. Od velike većine glagola dodavanjem prefiksa mogu se tvoriti novi glagoli, stoga se glagoli koji su nastali prefiksacijom nazivaju i složenim glagolima, odnosno glagolskim složenicama. U sva tri promatrana jezika glagoli koji su tvoreni prefiksacijom, odnosno dodavanjem prefiksa postaju svršeni glagoli¹⁷.

mađarski	slovenski	hrvatski
olvasni → elolvasni	brati → prebrati	čitati → pročitati
irni → leirni	pisati → napisati	pisati → napisati
gondolni → atgondolni	misliti → premisлити	misliti → promisliti
menni → elmenni	íti → oditi	íći → otíći
menni → kimenni	íti → iziti	íći → izaći

Tablica 14 Prefiksni glagoli u mađarskom, slovenskom i hrvatskom jeziku

Prefiks se u hrvatskom, slovenskom i mađarskom jeziku stavlja ispred korijena riječi te se s njim stapa u jedinstvenu cjelinu dajući riječima novo značenje. Pretpostavlja se da su prefiksi nekada bili zasebne riječi zbog toga što se većina prefiksa upotrebljava kao zasebne riječi, odnosno prijedlozi.

Prefiks, odnosno lingvistički afiks je predmetak koji se dodaje ispred korijena riječi, to jest osnovi na koju se odnosi te se s njom stapa u jedinstvenu cjelinu. Prefiks s korijenom riječi ispred koje dolazi suodređuje značenje i gramatičku funkciju riječi. Osim leksičkog značenja prefiksi utječu i na glagolski vid – jezičnu kategoriju koja izriče svršenost ili nesvršenost radnje, odnosno pokazuje kakva je radnja u odnosu prema rečeničnom vremenu.

Glagolskim prefiksom može se promijeniti glagolski vid:

slo. *pisati*- *napisati*

mađ. *irni*- *leirni*

¹⁷ U mađarskom jeziku postoje i iznimke te postoje prefigurirani glagoli (najčešće glagoli stanja) koji su nesvršeni, a imaju prefiks. Na primjer: *átnyúlík a kerítésen*, *kinéz valahogy vki*, *eljártszik (egy ideig, itd.)*

Dodavanjem prefiksa izvorno neprijelazni glagol može učiniti prijelaznim:

hrv. *skočiti* – *preskočiti*

mađ. *ugrik* – *átugrik*

Taj jezični aspekt izriče se samim glagolom ili drugim jezičnim sredstvima. (Cvikić, Jelaska 2007) U sva tri jezika prefiksi po porijeklu mogu biti prijedlozi i prilozi.

Prefiksadni glagoli u mađarskom jeziku posjeduju svojstvo odvajanja od korijena, odnosno osnove glagola s kojim tvore jedinstvenu cjelinu (Budai 2016:503). Njihovo odvajanje je posljedica, odnosno odraz pomaka rečeničnih naglasaka, zato što je jedan od uvjeta odvajanja prefiksa upravo činjenica da rečenica ima fokus. Inverzni poredak prefiksadnih glagola u mađarskom jeziku označuje prisutnost fokusa u rečenici:

mađ. *Elmentem az iskolába.* → *Az iskolába mentem el.*¹⁸ (hrv. *Otišao sam u školu.*)

Ovo svojstvo pruža niz kombinatoričkih mogućnosti koje su sasvim nove za jezike indoeuropske skupine. Prefiksi u mađarskom jeziku gotovo uvijek se odvajaju od glagola kada je riječ o fokusiranoj rečenici ili kada u rečenici postoji negacija. (Žagar Szentesi 2019:134).

mađarski	slovenski	hrvatski
a) Tegnap Iva elolvasta .a könyvet.	Včeraj je Iva je prebrala knjigo.	Jučer je Iva pročitala knjigu.
b) Iva tegnap olvasta el a konyvet. (fokus: tegnap)	Iva je prebrala knjigo včeraj.	Iva je pročitala knjigu jučer.

Tablica 15 Primjer odvajanja prefiksa u mađarskom i njihovi ekvivalenti na slovenskom i hrvatskom jeziku

U a) rečenici radi se o neutralnom redu riječi te se glagolski prefiks nalazi u sklopu glagola. Međutim, u b) rečenici želi se naglasiti *jučer* što automatski dovodi do razdvajanja prefiksa od glagola. U b) rečenici tako se u fokusu nalazi *jučer*. Vidljivo je i kako takav tip rečenica funkcionira u slovenskom i hrvatskom jeziku – prefiks se ne odvaja od glagola bez obzira radi li se o naglašenoj ili neutralnoj rečenici.

¹⁸ Masnim slovima označen je prefiks **el** koji se u drugoj rečenici odvaja od glagola uz koji dolazi te rečenica postaje fokusirana. Tako je u drugoj rečenici *az iskolába* (hrv. *u školu*) u fokusu.

Osim u svrhu fokusiranja, prefiks *se* u mađarskom jeziku odvaja i kada je u rečenici prisutna negacija i kada je riječ o imperativu (Žagar Szentesi 2018:136, Szili 2006:158):

Negacija:

mađ. *Iva nem olvasta **el** a könyvet.*

slo. *Iva nije **prebrala** knjigo.*

hrv. *Iva nije pročitala knjigu.*

mađ. *Ki nem itta **meg** a kavet?*

slo. *Kdo ni **popil** kavo?*

hrv. *Tko nije popio kavu?*

Imperativ:

mađ. *Olvasd **el** ezt a könyvet!*

slo. *Preberi to knjigo!*

hrv. *Pročitaj tu knjigu!*

Kada je riječ o potvrdnom odgovoru na takozvano *da-ne pitanje*¹⁹, prefiks iznimno može doći sam bez glagola u odgovoru (Žagar Szentesi 2018:21,136)

mađ. ***Elolvasta** Mari a könyvet tegnap?*

*Igen, **el** / **El**.*

*Nem olvasta **el**.*

slo. *(Ali) Je **pročitala** Marija knjigo včeraj?*

*Ja, **pročitala** je.*

¹⁹ Pitanja na koja se može odgovoriti kratkim odgovorom *da* ili *ne*.

Ne, ni pročitala.

hrv. *Je li pročitala Marija knjigu večeras?*

Da, pročitala je.

Ne, nije pročitala.

Iz navedenih je primjera vidljivo kako je u negativnom odgovoru prefiks po dosad spomenutim pravilima odvojen od glagola i oba su navedena u odgovoru, dok je u potvrdnom odgovoru moguć samo prefiks bez glagola.

Odvajanje prefiksa moguće je i u situacijama kada se u rečenici uz prefiksalni glagol nalazi i modalni ili pomoćni glagol. Modalni glagoli i u slovenskom i hrvatskom i u mađarskom su glagoli koji sami po sebi nemaju posve potpuno pojmovno značenje, pa se sami rijetko koriste, a obavezno se nadopunjuju (najčešće infinitivom). Na granici su antisemantičkih glagola i pomoćnog glagola. Njihova funkcija jest modificiranje značenja nekog drugog glagola u smislu mogućnosti, vjerojatnosti, volje, htijenja, nužde, obveze, potrebe, dopuštanja i tako dalje. (Rounds 2001:265)

mađarski	slovenski	hrvatski
<i>lehet</i>	<i>lahko</i>	<i>moći</i>
<i>akar</i>	<i>želei</i>	<i>željeti</i>
<i>kell</i>	<i>trebati</i>	<i>trebati</i>
<i>tud</i>	<i>moći</i>	<i>moći</i>

Tablica 16 Modalni glagoli

Modalni glagoli u sva tri jezika utječu na red riječi i fokus u rečenicama. U mađarskom jeziku razlikujemo odvajanje prefiksa kada su u pitanju modalni glagoli te se u tom slučaju radi o tzv. *prekinutom redu riječi*. U takvim slučajevima odvajanje prefiksa u mađarskom ne označuje fokus u rečenici ili negaciju već se radi o neutralnim rečenicama:

mađ. *el akar indulni* (hrv. *želi otići*)

Kako se prefiks u slovenskom i hrvatskom ne odvaja od glagola uz koji dolazi, ovakva promjena nije vidljiva na primjerima slovenskih rečenica o čemu će biti riječi kasnije.

4. Fokus

U teoriji informacijske strukture *fokus* se često veže uz različite pojmove, a jedan je od njih i obavijesni predikat, odnosno dio rečenice koji nosi novu informaciju. Osim što fokus označava dio koji je najčešće odgovor na upitnu riječ u pitanju, odnosno dio koji je nov u komunikacijskom činu, on se koristi i za izražavanje kontrasta. S obzirom na različite načine obilježavanja fokusa i njegove konstrukcije, Krifka i Musan utvrđuju da »*fokus ukazuje na prisutnost alternativa relevantnih za tumačenje lingvističkoga izraza*« (Krifka, Musan 2012:7). Tom su definicijom obuhvaćene sve alternative koje igraju ulogu u samom tumačenju fokusa u slovenskom, hrvatskom i mađarskom jeziku, odnosno njegovim različitim načinima obilježavanja. Osim toga, iz te definicije proizlazi i to da se »*jezici mogu razlikovati prema načinu na koji označavaju fokus i prema određenim interpretacijskim posljedicama fokusa*« (Krifka, Musan 2012:7). Alternative bitne za tumačenje fokusa podijeljene su na alternative oblika (fokus na izrazu) i alternative denotacije (fokus na denotaciji). Fokus na izrazu uglavnom se koristi za ispravke te može utjecati na izbor riječi i izgovor. Ovakav se fokus često pojavljuje zajedno s negacijom, na primjer: *Deda nije [ODApelo], [preMINUo] je*. U navedenom primjeru relevantne alternative obaju fokusa su izrazi odapeti i preminuti. Navedene alternative ne mogu biti i denotacije jer su identične po svojstvu umrijeti te se izrazi između ostalog razlikuju po konotaciji. Izrazi su po tom svojstvu u kontrastu te ne mogu biti denotacija. Promotrimo li drugi primjer:

A: Žive u BERlinu.

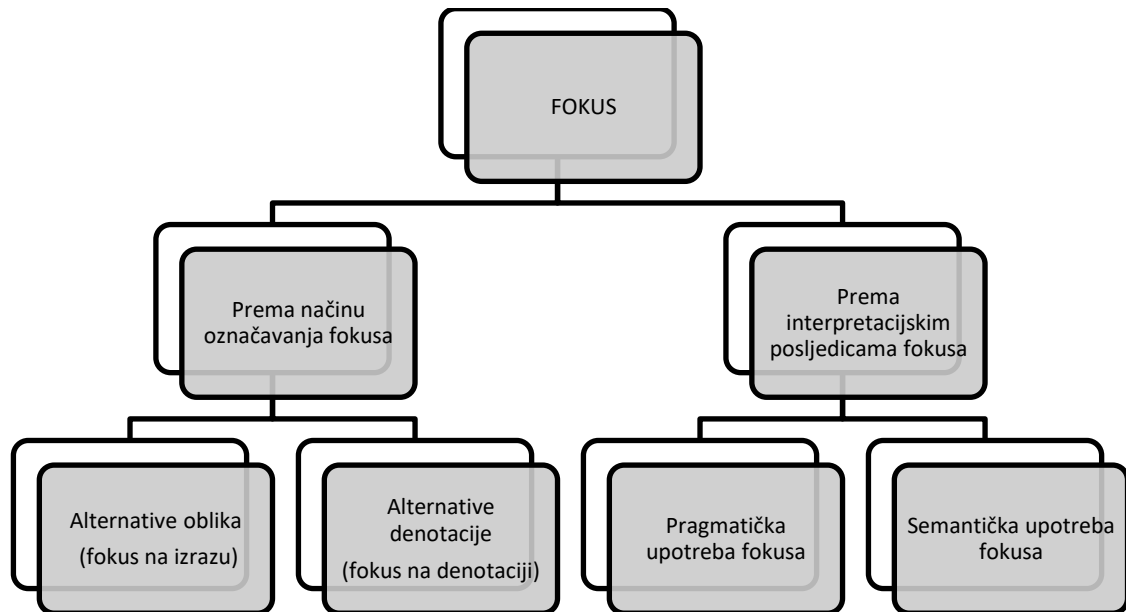
B: Žive u [BerLINu]!

U navedenom primjeru vidljivo je kako su relevantne alternative izrazi {BERlin, BerLIN} koje se samo razlikuju u naglasku, i govornik B ispravlja govornika A tako što izgovara formu za koju smatra da sadrži pravilan naglasak.

Kod fokusa na denotaciji, očekivano, relevantne alternative tumače se na razini denotacija. Alternative denotacije moraju biti usporedive s denotacijom izraza u fokusu te moraju biti iste

vrste (npr. osobe ili vremena), a mogu biti i dodatno ograničene kontekstom. Sastavnice koje su stavljene u fokus mogu biti različitih veličina, na primjer fraze ili pokazne zamjenice.

Interpretacija izražavanja fokusa u literaturi najčešće se dijeli na pragmatičku i semantičku upotrebu fokusa (Krifka, Musan 2012:9). Kad se sve to uzme u obzir, dobiva se sljedeća shema prikazana na slici 2.

Slika 2 Podjela fokusa

Pragmatička upotreba fokusa odnosi se na upravljanje polazištem. S druge strane, upravljanje polazištem bavi se načinima na koje bi se sadržaj polazišta trebao razvijati. Pragmatičkom se upotrebom fokusa tako naglašava dio odgovora koji odgovara upitnoj zamjenici pitanja sastavnice koje polazištu ne dodaje činjenične podatke.

mađ. *Hol van a ceruza? A ceruza a **táskámban** van.* (fokus: *táskámban*)

hrv. *Gdje je olovka? Olovka je **u mojoj torbi**.* (fokus: *u mojoj torbi*)

slo. *Kje je svinčnik? Svinčnik je **v moji torbi**.* (fokus: *v moji torbi*)

Pitanje mijenja trenutno polazište upućujući na ishodište komunikacije, odnosno označava informativne potrebe jednog sugovornika koje bi drugi trebao zadovoljiti svojim odgovorom. Na taj način sugovornici upravljaju polazištem. Druga uloga pragmatičkog fokusa je

ispravljanje i potvrđivanje informacija. Njegova je mogućnost da drugu stranu učini svjesnom ograničenosti izjave u odnosu na sastavnicu koja je u fokusu.

S druge strane, semantička upotreba fokusa odnosi se na sam sadržaj polazišta. Kao što je već spomenuto, sadržaj polazišta čini informacija za koju pošiljalac i primatelj znaju da im je obostrano poznata te se tijekom komunikacije dodatno obogaćuje. Interpretativni efekti, koji ovise o fokusu poput čestica *samo*, *također* i *čak*, semantički su operatori povezani s fokusom u slovenskom i hrvatskom jeziku. U mađarskom jeziku *također* i *čak* ne čine fokus, što dokazuje i zadržavanje pravilnog reda riječi (prefiks+glagol):

*Kati szinten elment, Kati is elment. Meg Kati is elment.*²⁰

Ove čestice u mađarskoj literaturi nazivaju se *pozitív univerzális kvantorok* (hrv. *pozitivni univerzalni kvantifikatori*) (Korchmáros M. 2006:310). Čestica *samo* je kao i u hrvatskom i slovenskom, pa tako i u mađarskom jeziku fokusni kvantifikator (mađ. *Csak Kati ment el.*²¹). Navedene čestice nisu sami fokusi, već oni stvaraju fokus čineći fokusom riječ na koju se odnose. U upotrebi čestice *samo* vidljivo je da takvo obilježavanje fokusa dovodi do istinitosnog zahtjeva. U slučaju čestica *isto* i *također* izražava se pretpostavka da postoje i druge alternative. Sličnu ulogu u interpretaciji ima i niječna čestica *ne*. Čestica *čak* označava eksplicitno izraženu tvrdnju u odnosu na ostale alternative koje se moraju uzeti u obzir.

Fokusom se može naznačiti i povezanost srodnih tvrdnji. Fokus također može igrati ulogu u određivanju same tvrdnje uz semantičke operatore, što je dio izraženog sadržaja. Tako prema Beaveru i Clarku postoje tri stupnja fokusa: kvazi- , slobodne- i konvencionalne asocijacije (Krifka, Musan 2012:15).

Kvaziasocijacije fokusa vidljive su u strukturama u kojima su prisutni neistinitosni operatori, na primjer negacija koja se ne smatra obilježenom s obzirom na fokus u slučaju kada je on na cijeloj rečenici, dok su u slučaju slobodne asocijacije s fokusom obuhvaćeni slučajevi koji uključuju „očitu asocijaciju kvantifikatora s fokusom“ te se pretpostavlja da ograničivač kvantifikatora uvodi određenu varijablu, čija je vrijednost uglavnom određena kontekstualnim čimbenicima. Pitanje konteksta izazvano fokusom igra ulogu u određivanju varijable (Krifka, Musan 2012:15-16). Za razliku od prethodne, konvencionalna asocijacija fokusa uključuje

²⁰ hrv. Kati je također otišla. | Kati je također otišla.

²¹ hrv. Samo je Kati otišla.

čestice koje su obilježene s obzirom na fokus. Fokus može igrati ulogu i u interpretaciji rečenica koje sadrže priloške kvantifikatore poput *rijetko*, *često* i *ponekad*.

Semantički fokus možemo podijeliti na: kontrastivni, sveobuhvatni, identifikacijski i skalarni fokus. Kontrastivni fokus koristi se, kao što i sam naziv govori, samo u kontrastivne svrhe. To znači da u sadržaju polazišta postoji pretpostavka s kojom se izjava može staviti u kontrast. Kontrastivni fokus se označava uporabom određenih sintaktičkih pozicija.

Vedrana (fokus) *je došla kući*, a *Mirta* (fokus) *nije*.

Naspram kontrastivnog fokusa, sveobuhvatni fokus ukazuje na to da označavanje fokusa vodi do pravog prijedloga, odnosno označavanje fokusa je logički najjače označavanje koje to čini – tako se u mađarskom pomicanjem fokusa realizira specifično značenje, koje se u engleskom pojavljuje u rascijepljenim konstrukcijama (eng. *It's [JOHN and BILL]_F who stole a cookie.*) (Krifka, Musan 2012:22). Identifikacijski fokus služi za izjavljivanje identifikacije, dok je u skalarnom fokusu označavanje fokusa najmanji ili najveći element (hrv. *barem*, mađ. *legalább*, slo. *vsaj*).

Važno je spomenuti da se, iako na prvi pogled djeluje kako su fokus i rema podudarne kategorije, dubljim proučavanjem ipak može zaključiti kako se i tema/dano može nalaziti u fokusu, odnosno može biti naglašena. Ta se pojava naziva *kontrastivnom temom* (Krifka, Musan 2012:32). Kontrastivna tema se u mađarskoj jezikoslovnoj literaturi spominje pod terminom *kontrasztív topik* (Kálmán, Nádasy 1994: 459). Kontrastivna tema tako predstavlja kombinaciju teme i fokusa, a sastoji se od informacije koja sadrži fokus te stvara alternativnu tematiku.

Primjer kontrastivne teme :

Što su tvoj prijatelj i prijateljica po zanimanju?

Moja prijateljica studira medicinu, a moj prijatelj radi na teretnom brodu..

U prvoj surečenici replike, fokus na *prijateljica* oblikuje alternativu topiku *moja prijateljica*, odnosno *moj prijatelj*. U ovom primjeru vidljiv je razlog zašto je naglasak stavlja na prisutnost alternative kako bi prikazao da nam trenutna surečenica ne daje sve potrebne informacije. Kontrastivne teme tako imaju ulogu postupnog odgovaranja u upravljanju polazištem.

4.1 Fokusirane rečenice

Redoslijed osnovnih sintaktičkih kategorija u obilježenom redu riječi, dakle u onom koji neposredno ovisi o isticanju u informacijskoj strukturi u sva tri jezika vrlo slobodan. To je situacija u kojoj su neke riječi ili skupine riječi informacijski važnije od ostalih pa ih zbog toga treba istaknuti. Tako, ovisno o tome što govornik želi reći, riječ može biti istaknuta stavljanjem na najistaknutije mjesto u rečenici. Sustav fokusiranja riječi u rečenici veoma je jasno određen u mađarskim gramatikama, dok s druge strane sustav fokusiranja u slovenskom i hrvatskom jeziku nije jasno određen u gramatikama, a nerijetko se gotovo i ne spominje. U slovenskom i hrvatskom najistaknutije pozicije u rečenici jesu prva i posljednja (Barić i sur. 1997:590, Greenberg 2006:124). S druge strane, u mađarskom pozicija fokusa uvelike ovisi o poziciji glagola jer se uglavnom neposredno ispred njega nalazi najistaknutije mjesto u rečenicama. Red riječi se u slovenskom jeziku određuje prema aktualnosti dijelova rečenice ili je određen propisanim redom klitika (Žagar 1983:79-83). Promatrajući tzv. obilježeni red riječi, odnosno kako ih nazivaju u slovenskim gramatikama – članjenje po aktualnosti (slo. aktualno členitvene/členitev po perečnosti (aktualnosti)) ili u mađarskim gamatikama fokusirane ili naglašene rečenice (mađ. fókuszpozíciós mondatok / hangsúlyos) u sva tri jezika takvu vrstu rečenica možemo podijeliti u nekoliko osnovnih skupina:

- a) upitne rečenice
- b) odgovori
- c) rečenice s negacijom
- d) kontrafokusne rečenice
- e) rečenice s kvantifikatorima

Navedeni tipovi jednostavnih rečenica preuzeti su iz mađarskih gramatika te će se na temelju njih analizirati fokus u daljnjem radu. Semantičke jedinice tih vrsta rečenica naizgled su različite, no među njima postoje pravila o realizaciji fokusa te redu riječi u takvim rečenicama. Stoga će u nastavku biti promotrene i objašnjene jednostavne rečenice tih kategorija u sva tri promatrana jezika.

4.1.1 Red riječi u upitnim rečenicama

Upitne rečenice možemo podijeliti na dvije vrste, a to su upitne rečenice s upitnim zamjenicama i upitne rečenice bez upitnih zamjenica. Upitnom rečenicom izriče se pitanje, a u govoru se ono ostvaruje intonacijom. Upitne rečenice u sva tri promatrana jezika najčešće počinju upitnim riječima.²²

4.1.1.1 Red riječi u upitnim rečenicama s upitnim zamjenicama

U ovoj vrsti upitnih rečenica poziciju fokusa zauzima upitna zamjenica, koja je u slovenskom i hrvatskom jeziku na prvom mjestu u rečenici, dok su u mađarskom jeziku moguće varijacije reda riječi što će biti vidljivo u kasnijim primjerima. Nakon fokusa, odnosno zamjenice, dolaze ostali dijelovi rečenice. Kako bismo dodatno ispitali mogućnosti redosljedja, potrebno je razmotriti sljedeću rečenicu:

mađ. *Reggel a gyerekek a kertben játszanak.*

slo. *Zjutraj se otroci igrajo u vrtu.*

hrv. *Ujutro se djeca igraju u vrtu.*

Kada bismo navedene rečenice preformulirali u upitne, glasilo bi:

mađ. ***Hol** játszanak gyerekek reggel?*

slo. ***Kje** se igrajo otroci zjutraj?*

hrv. ***Gdje** se djeca ujutro igraju?*

Kada je riječ o prethodno navedenim primjerima upitnih rečenica u slovenskom, hrvatskom i u mađarskom jeziku pitanja će najčešće započeti upitnom riječi (zamjenicom) koja dolazi na prvo mjesto u upitnoj rečenici. Međutim, promotrimo li varijacije reda riječi, vidljivo je koja ograničenja postoje u promatranim jezicima:

²² U mađarskom jeziku upitnoj riječi mogu prethoditi gotovo sve ostale riječi osim predikata.

mađ. *Hol játszanak gyerekek reggel? 'Gdje se igraju djeca ujutro?'* (direktan prijevod)

Reggel hol játszanak gyerekek? 'Ujutro gdje se igraju djeca?' (direktan prijevod)

Gyerekek hol játszanak reggel? 'Djeca gdje se igraju ujutro?' (direktan prijevod)

Na temelju ovih rečenica vidljivo je kako u mađarskom jeziku upitna riječ ne mora stajati na početku rečenice, već je bitno da upitna riječ bude ispred konjugiranog dijela glagola, dok pozicija ispred upitne riječi i konjugiranog glagola može biti ispunjena topikom (temom) ili može ostati prazna (Budai 2016:500-501). U hrvatskom i slovenskom to nije slučaj – nakon upitne zamjenice obavezno dolazi klitika (ako je ima u rečenici), a nakon nje može doći dopuna nakon koje slijedi glagol. Fleksibilnost redosljeda riječi ovisi o informaciji koju govornik želi saznati.

slo. *Kje se otroci igraju?*

Kje se igraju otroci? (fokus: otroci)

hrv. *Gdje se djeca igraju?*

Gdje se igraju djeca?(fokus: djeca)

U navedenim je primjerima vidljivo kako je ono što dolazi nakon glagola u slovenskom i hrvatskom jeziku istaknuto.

Sljedeći primjeri prikazuju kakve su mogućnosti redosljeda riječi za navedene upitne rečenice s upitnim zamjenicama. Pritom se lako uočavaju ograničenja reda riječi u mađarskom kada je u pitanju pozicija fokusa, za razliku od slovenskog i hrvatskog.

mađ. *Reggel kik játszanak a kertben?*

slo. *Kdo se igra zjutraj v vrtu?/ Kdo se zjutraj igra v vrtu?*

hrv. *Tko se igra ujutro u vrtu? / Tko se ujutro igra u vrtu?*

mađ. *Reggel a gyerekek játszanak a kertben.*

slo. *V vrtu se zjutraj igrajo otroci. / Otroci se zjutraj igrajo v vrtu.*

hrv. *U vrtu se ujutro igraju djeca. / Djeca se ujutro igraju u vrtu.*

U ovom slučaju, možemo zaključiti kako su sustavi fokusiranja riječi u rečenici različiti u promatranim jezicima. Iz navedenih primjera je jasno uočljivo kako u mađarskom funkcionira fiksno pravilo o isticanju, odnosno nakon pozicije fokusa uvijek slijedi glagol. Ako promatramo istu konstrukciju, odnosno odgovor, u slovenskom i hrvatskom jeziku, vidimo kako se fokus stavlja nakon glagola. Stoga su *otroci/djeca* na posljednjem ili prvom mjestu u rečenici i time su fokusirani, dok je u mađarskom ta pozicija u rečenici nenaglašena. Treba još napomenuti da riječi koje označavaju sugovornicima poznate entitete (koje su već spomenute i u prethodnom pitanju) imaju ulogu topika / teme, i kao takvi se mogu rasporediti na početku rečenice (lijeva periferija), svakako lijevo od predikata.

Što se tiče samih pitanja, u slovenskom i hrvatskom jeziku ispred upitne zamjenice nije uobičajeno da dolazi dopuna, odnosno tema:

slo. * *V vrtu, kdo se igra zjutraj?*

* *Zjutraj, kdo se igra v vrtu?*

Kdo se igra zjutraj v vrtu? / Kdo se igra v vrtu zjutraj?

hrv. **U vrtu, tko se igra ujutro?*

**Ujutro, tko se igra u vrtu?*

Tko se igra u vrtu ujutro? / Tko se igra ujutro u vrtu? / Tko se ujutro igra u vrtu?

Dakle, možemo zaključiti da u mađarskom jeziku za fokus nije bitno da se nalazi na prvom mjestu već samo ispred glagola, dok je u slovenskom i hrvatskom jeziku u cilju fokusiranja bitan i redosljed te fokus u načelu dolazi na prvo mjesto u upitnim rečenicama (Toporišič 1967:254).

Redosljed riječi na primjeru ostalih rečeničnih dijelova:

mađarski	slovenski	hrvatski
Mikor <u>találkozik</u> János a barátnőjével?	Kdaj <u>se sreča</u> Ivan s svojo punco?	Kada <u>se nalazi</u> Ivan sa svojom djevojkom?
Mikor <u>találkozik</u> a barátnőjével János?	Kdaj <u>se sreča</u> s svojo punco Ivan?	Kada <u>se</u> sa svojom djevojkom <u>nalazi</u> Ivan?

*Mikor János <u>találkozik</u> a barátjának?	Kdaj se Ivan <u>sreča</u> s svojo punco?	Kada se Ivan <u>nalazi</u> sa svojom djevojkom?
Ki <u>olvas</u> könyvet?	Kdo bere knjigo?	Tko čita knjigu?
Hova <u>mennek</u> a diákok szombat este?	Kje študenti <u>grejo</u> v soboto zvečer?	Kamo študenti <u>idu</u> u subotu navečer?
Hova <u>mennek</u> szombat este a diákok?	Kje <u>grejo</u> v sobotu zvečer študenti?	Kamo <u>idu</u> u subotu navečer študenti?

Tablica 17 Prikaz istih primjera na mađarskom, slovenskom i hrvatskom jeziku. Masnim slovima označen je fokus, dok su podcrtani glagoli i klitike.

Iz tablice 17 vidljiva je razlika u redu riječi u ovoj vrsti rečenica u slovenskom, hrvatskom i mađarskom. Dakle, iz navedenog možemo zaključiti da su u mađarskom semantičke jedinice ovih vrsta rečenica naizgled različite, no među njima postoji pravilo o fokusu, a to je da je upitnu riječ potrebno smjestiti ispred glagola, dok nakon glagola dolazi ostali dio rečenice slobodnog reda riječi:

upitna zamjenica (fokus) + glagol + dopuna slobodnog reda riječi

Slovenski i hrvatski jezik nisu ograničeni pravilom po kojem nakon upitne zamjenice koja je u fokusu dolazi glagol. Stoga će klitika, ako postoji u upitnoj rečenici doći na drugo mjesto neposredno iza upitne zamjenice, nakon čega će slijediti glagol i dopuna. Ako u rečenici nema klitike, na drugo mjesto može doći ili predikat ili subjekt

upitna zamjenica (fokus) + klitika + dopuna slobodnog reda riječi

Dakle, na temelju rečenog slijedi:

mađ. **Ki** olvas könyvet? **Dénes** olvas könyvet.

Rečenica *Dénes olvas könyvet.* odgovor je na prethodnu upitnu rečenicu – *Dénes* je odgovor te je on fokusirani element, stoga je označen masnim slovima. Vidljivo je kako je fokusirani element u mađarskom jeziku ispred glagola. U slovenskom i hrvatskom fokusirani element u ovom slučaju u odgovoru dolazi na kraju rečenice:

slo. **Kdo** bere knjigo? *Knjigo bere Dinko.* /**Dinko** bere knjigo?

hrv. *Tko čita knjigu? Knjigu čita Dinko. / Dinko čita knjigu?*

U ovoj rečenici *kdo* je fokus, a u odgovoru je fokus Dinko.

4.1.1.2 Upitne rečenice bez upitnih zamjenica

Takva se pitanja u literaturi nazivaju i polarnim pitanjima jer ih karakterizira to što odgovor na postavljeno pitanje može biti potvrđan ili negativan, s tim da se riječ koja je predmet pitanja može ponoviti i u potvrđnom i u negativnom odgovoru. Osnovno obilježje takvih pitanja je da ona u svojoj strukturi nemaju upitnu zamjenicu pa u tom slučaju na poziciju fokusa dolazi riječ ili sintagma o kojoj se pita.

U takvom tipu upitnih rečenica na poziciju fokusa u samom odgovoru dolazi dio rečenice relevantan za postavljeno pitanje.

mađarski	slovenski	hrvatski
<i>Találkozik János a barátnőjével szombat este?</i> <i>Igen, találkozik. Nem találkozik.</i>	<i>(Ali) Se sestaje Ivan s svojo prijateljico v sobotu zvečer?</i> <i>Ja, sestaje se. Ne, ne sestaje se.</i>	<i>Sastaje li se Ivan sa svojom prijateljicom u subotu navečer?</i> <i>Da, sastaje se. Ne, ne sastaje se.</i>
<i>Eolvasta Mária a könyvet tegnap?</i> <i>Igen, el./El. Nem olvasta el.</i>	<i>(Ali) Je prebrala Marija knjigo včeraj?</i> <i>Ja, prebrala je. Ne, ni pročitala.</i>	<i>Je li pročitala Marija knjigu jučer?</i> <i>Da, pročitala ju je. Ne, nije ju pročitala.</i>
<i>Mária olvas könyvet?</i> <i>Igen, Mária.</i>	<i>Marija bere knjigo?</i> <i>Ja, Marija bere.</i>	<i>Marija čita knjigu?</i> <i>Da, Marija čita.</i>
<i>Könyvet olvas Mária?</i> <i>Igen, könyvet.</i>	<i>Knjigo bere Marija?</i> <i>Ja, knjigo.</i>	<i>Knjigu čita Marija?</i> <i>Da, knjigu.</i>

<i>Engem vársz?</i>	<i>Mene čakaš?</i>	<i>Mene čekaš?</i>
<i>Ja, téged.</i>	<i>Ja, tebe.</i>	<i>Da, tebe.</i>
<i>Máriát keresed?</i>	<i>Marijo čakaš?</i>	<i>Mariju čekaš?</i>
<i>Igen, Máriát.</i>	<i>Ja, Marijo.</i>	<i>Da, Mariju.</i>

Tablica 18 Upitne rečenice bez upitnih zamjenica

Iz primjera u *tablici 18* vidljivo je kako u sva tri jezika na prvo mjesto u ovakvim rečenicama dolazi ono o čemu se pita, odnosno ono na što želimo dobiti odgovor. U slovenskom se jeziku često izostavlja čestica *ali* kojom takve rečenice najčešće i započinju. Izostavljanjem te čestice na prvo mjesto nerijetko dolaze već spomenute klitike. Za razliku od slovenskog, u hrvatskom klitike ne mogu doći na inicijalnu poziciju, no kao što je već ranije spomenuto, oblik *je li* u toj situaciji nije enklitičan, nego ima vlastiti naglasak te može stajati na početku rečenice. U mađarskom je, s druge strane, na temelju takvih primjerima vidljivo kako funkcioniraju prefiksi – kada je u fokusu prefiksni glagol, tada se prefiks s kojim taj glagol dolazi ne odvaja u pitanju, dok odgovor na takvo pitanje može biti samo njegov prefiks, ali samo ako se radi o potvrdnom odgovoru. To je ujedno i jedini slučaj kada se prefiks u rečenici mađarskoga jezika može nalaziti bez glagola. Ako se pak radi o negativnom odgovoru, tada se glagolski prefiks odvaja od glagola, a negacija *nem* postavlja glagol u fokus.

4.1.2 Mjesto fokusa u odgovorima na postavljena pitanja

Polazeći od već spomenute tvrdnje da se, kada red riječi u rečenicama odstupa od neutralnog reda, želi se naglasiti dio rečenice koji daje novu informaciju. Kako bi se lakše uočila razlika u redu riječi promatranih jezika, bitno je promotriti primjere sljedećih rečenica:

mađarski	slovenski	hrvatski
<i>Kivel találkozott Darinka?</i>	<i>Koga je srečala Darinka?</i>	<i>Koga je sreła Darinka?</i>
<i>Janossal találkozott Darinka.</i>	<i>Darinka je srečala Valterja.</i>	<i>Darinka je sreła Valtera.</i>
<i>Darinka Jánossal találkozott.</i>		

	<i>Valterja je srečala Darinka.</i>	<i>Valtera je sreła Darinka.</i>
<p><i>Hol nyaraltok múlt évben?</i></p> <p><i>Zadarban nyaraltunk múlt évben.</i></p> <p><i>Múlt évben Zadarban nyaraltunk.</i></p>	<p><i>Kje <u>ste</u> letovali lansko leto?</i></p> <p><i>Lansko leto smo letovali v Zadru.</i></p> <p><i>V Zadru smo letovali lansko leto.</i></p>	<p><i>Gdje <u>ste</u> ljetovali prošlo ljeto?</i></p> <p><i>Prošlo ljeto smo ljetovali u Zadru.</i></p> <p><i>U Zadru smo ljetovali prošlo ljeto.</i></p>
<p><i>Mikor olvasta el a könyvet?</i></p> <p><i>Tegnap olvastam el a könyvet.</i></p> <p><i>A könyvet tegnap olvastam el.</i></p>	<p><i>Kdaj <u>si</u> prebral knjigo?</i></p> <p><i>Knjigo sem prebral včeraj.</i></p> <p><i>Včeraj sem prebral knjigo.</i></p>	<p><i>Kada <u>si</u> pročitao knjigu?</i></p> <p><i>Knjigu sam pročitao jučer.</i></p> <p><i>Jučer sam pročitao knjigu.</i></p>

Tablica 19 Fokus je označen masnim slovima, dok su u primjeru rečenica na slovenskom i hrvatskom jeziku podcrtane i klitike.

Na temelju navedenih primjera može se uočiti kako u mađarskom jeziku većina dopuna koje nisu obavijesno važne jer su u funkciji teme mogu prethoditi fokusu. Dakle, za poziciju fokusa u mađarskom jeziku nema čvrstog mjesta unutar rečenice, ali fokus ima relativnu poziciju utoliko što uvijek mora doći ispred predikata gdje god taj predikat stoji u rečenici. Predikat može biti na raznim mjestima u rečenici, ali ako rečenica ima fokus tada on mora biti ispred predikata. Ista je situacija i sa samim upitnim zamjenicama i priložima.

(dopuna +) **fokus** + **glagol** (+ dopuna)

Nova informacija, odnosno rema, u slovenskom i hrvatskom jeziku, kako je već spomenuto, dolazi na finalno mjesto u rečenici: *dopuna + predikat + rema*. Međutim, u slovenskom se jeziku rema može naglasiti tako da zamijeni mjesto s temom. Stoga vrijedi:

fokus + predikat + dopuna

(*Zemlja se vrti okolo sunca.*) → *Okoli sonca se vrti zemlja.*

Kako se početak rečenice smatra posebno istaknutom pozicijom u rečenici, tako u hrvatskom na inicijalnu poziciju u rečenici dolazi riječ koja je istaknuta po smislu u rečenici, a često je u govoru pritom i posebno istaknuta naglaskom. U situacijama u kojima je subjekt na prvom mjestu, on nije naglašen zbog toga što se nalazi u neutralnoj poziciji, dok će se naglasiti samo u obrnutom redoslijedu. Iz navedenih primjera vidljivo je kako fokus, osim na inicijalnoj

poziciji, može doći i na finalnu poziciju, a to je u ovom slučaju zbog toga što prilog kao priložna oznaka u isticanju stoji iza predikata (Barić i sur. 1997:591). Stoga će mogućnosti reda riječi biti sljedeće:

a) fokus na inicijalnoj poziciji:

fokus + predikat + dopuna

b) ako je istaknut predikat, on stoji ispred subjekta:

fokus (predikat) + subjekt + dopuna

c) izravni objekt u isticanju stoji ispred predikata:

fokus (izravni objekt) + predikat + dopuna

d) u slovenskom i hrvatskom pridjevske riječi kao atributi mogu u isticanju doći iza riječi kojoj se pridružuju:

subjekt + fokus (atribut) + dopuna

hrv. *Posuknula ih prašina svilasta, kadifasta i pahuljasta.* (A. G. Matoš) (Barić i sur 1997:591)

slo. *strela gromska* (Toporišič 2000:677)

e) u slovenskom i hrvatskom vrijedi da imenica kao apozicija uz imenicu u isticanju stoji iza te imenice:

1.imenica + 2. fokus (apozicija) + dopuna

hrv. *Igra kolo kod Valpova **grada** – kolo igra!* (Barić i sur 1997:592)

slo. *Devet je hodil dni.* (Toporišič 2000:677)

4.1.3 Red riječi u rečenicama s negacijom

Negacija se u rečenicama u sva tri promatrana jezika piše ispred dijela rečenice na koji se odnosi. Zanimljani dio rečenice na taj način dolazi na poziciju fokusa:

fokus	mađarski	slovenski	hrvatski
predikat (razgovarati)	<i>Anna nem beszélt a tanárral.</i> <i>Ana a tanárral nem beszélt.</i>	<i>Ana se ni pogovarjala s učiteljem.</i> <i>Ana se s učiteljem ni pogovarjala.</i>	<i>Ana nije razgovarala s učiteljem.</i> <i>Ana se s učiteljem nije razgovarala.</i>
subjekt i objekt (s učiteljem)	<i>Nem a tanárral beszélt Anna.</i> <i>Anna nem a tanárral beszélt.</i>	<i>Ni se s učiteljem pogovarjala Ana.</i> <i>Ana se ni s učiteljem pogovarjala.</i>	<i>Nije s učiteljem razgovarala Ana.</i> <i>Ana nije s učiteljem razgovarala.</i>
subjekt i objekt (Ana)	<i>Nem Anna beszélt a tanárral.</i> <i>A tanárral nem Anna beszélt.</i>	<i>Ni se Ana s učiteljem pogovarjala.</i> <i>S učiteljem se ni Ana pogovarjala.</i>	<i>Nije Ana s učiteljem razgovarala.</i> <i>S učiteljem se nije Ana razgovarala.</i>

Tablica 20 Masnim slovima označen je zanimakani dio rečenice, odnosno fokus.

Promatrajući navedene primjere iz tablice 20, masnim slovima označen je fokus, pri čemu je vidljivo da niječna riječ dolazi ispred dijela rečenice koji se želi negirati. Negirana leksička jedinica se u tom slučaju naglašava te se nalazi u fokusu. U mađarskom jeziku neposredno nakon negiranog dijela rečenice dolazi glagol, dok je dopuna slobodnog reda riječi. Subjekt može prethoditi toj vezanoj strukturi, no uobičajeno dolazi nakon predikata:

(dopuna) + nem (dio rečenice koji se želi negirati) + predikat + (dopuna slobodnog reda riječi)

Za razliku od mađarskog reda riječi u negiranim rečenicama, u slovenskom i hrvatskom jeziku nakon negirane sintagme ne mora nužno doći predikat kao što je to vidljivo u primjerima iz tablice 19. Subjekt, kao i u mađarskom, može i ne mora prethoditi negiranoj strukturi. Ono što je zajedničko u oba jezika jest da se negiranjem dijela rečenica on zapravo naglašava, odnosno dopiše u fokus. U ovom je slučaju redosljed dijelova, odnosno sintaktičkih sastavnica u sva tri promatrana jezika jednak.

4.1.4 Negacija u upitnim rečenicama

Ako rečenica sadrži i upitnu zamjenicu i negaciju, tada se kombinacija upitne riječi i negacije nalazi na poziciji fokusa:

mađarski	slovenski	hrvatski
Ki nem <u>kér</u> kávé?	Kdo <u>ne želi</u> kavo?	Tko <u>ne želi</u> kavu?
Péter, miért nem akar <u>táncolni</u>?	Ana, zakaj ne želiš <u>tancati</u>?	Ana, zašto nećeš <u>plesati</u>?
Kit nem <u>hivtál meg</u> a bulira?	Koga nisi <u>zval</u> na parti?	Koga nisi <u>pozvao</u> na proslavu?

Tablica 21 Masnim slovima označen je fokus, dok su predikati podertani kako bi se utvrdio odnos i pozicija između fokusa i predikata.

U sva tri promatrana jezika nakon upitne zamjenice uvijek dolazi negacija (ako je prisutna) kada se radi o upitnim rečenicama te je ta sintagma naglašena. U mađarskom jeziku kombinacija upitne zamjenice i negacije jest, kao i do sada, uvijek ispred predikata, kao što je vidljivo u primjerima u *tablici 20*. Osim toga, ako je u ovakvom obliku upitne rečenice predikat prefigirani glagol, kao u rečenici *Kit nem hivtal meg a bulira?* tada se zbog negacije prefiks odvađa od glagola te dolazi na poziciju odmah iza njega. Između glagola i prefiksa u odvojenom obliku nikada ne može doći ni jedna druga riječ (Budai 2016:509). U slovenskom i hrvatskom jeziku predikat ne mora doći odmah nakon naglašenog dijela, međutim uobičajenije je da u tom slučaju predikat, kao i u mađarskom jeziku, dolazi nakon naglašene sintagme.

4.1.5 Rečenice s kontrastivnim fokusom (kontrafokusne rečenice)

Isticanjem nekog dijela rečenice ponekad se implicira suprotnost naglašenom dijelu. Drugim riječima, fokusiranjem se ujedno implicira postojanje druge mogućnosti ishoda rečenice:

mađarski	slovenski	hrvatski
Jánossal megyek Sopronba. (nem Peterrel)	Z Ano grem v Ljubljano. (ne z Petrom)	S Anom idem u Ljubljano. (ne s Petrom)

A kék pulóvert veszem meg. (nem a pirosat)	Modro majco nosim. (ne rdečo)	Plavu majicu nosim. (ne crvenu)
--	--------------------------------------	--

Tablica 22 Primjeri suprotnih rečenica. U zagradama se nalazi ono što navedene rečenice impliciraju. Masnim slovima označen je fokus.

Kao što je vidljivo na temelju primjera iz *tablice 22*, ovakvi tipovi rečenice u sva tri promatrana jezika impliciraju postojanje nezavisnog člana sintagme koji dodatno pojašnjava, odnosno nadopunjuje prvu. U mađarskom se u tom slučaju prefiks odvaja od glagola (ukoliko postoji u rečenici).

Na primjeru slovenskih i hrvatskih rečenica uočljivo je kako je riječ u fokusu na inicijalnoj poziciji, nakon fokusa ne mora nužno dolaziti predikat kao što je to u mađarskom. Jasnije rečeno, indikator fokusa u takvim rečenicama u mađarskom jeziku jest odvajanje prefiksa od glagola ili smještanje fokusa neposredno ispred glagola, dok je indikator fokusa u hrvatskom i slovenskom inicijalna pozicija.

4.1.6 Kvantifikatori (mađ. *kvantor*)

Kvantifikatori su izrazi, odnosno pojmovi koji se upotrebljavaju u smislu niske učestalosti ili niskog stupnja, malog broja stvari, akcija, pojava i niske vrijednosti njihove realizacije poput *malo, rijetko, samo, jedva* i tako dalje. U hrvatskom i slovenskom jeziku kvantifikatori su najčešće prilozi, dok se kvantifikatorima u mađarskom jeziku smatraju samo takozvani pozitivni količinski kvantifikatori poput *is, minden, mindegyik*, (hrv. *također, sav, svaki*) itd.

Kvantifikatori mogu funkcionirati i u priglagojskoj službi, npr. *Oni **puno** rade*, ali se u tom slučaju kvantificira radnja pa se samim time njihova služba razlikuje od službe uz imenske riječi. U tom slučaju prilozi kvantifikatori koji su u priglagojskoj službi označuju količinu predmeta i sintaktički su posve specifični po tome što dolaze u imenskim spojevima riječi u kojima su oni glavna sastavnica pa tako mogu dolaziti i u službi subjekta, npr. ***Mnogo ljudi** odazvalo se našem pozivu*.

Prilozi *rijetko, često* nastali su od pridjeva. Takvi prilozi imaju oblik pridjeva srednjeg roda (većinom određenog, a katkad i neodređenog). Prilog *ponekad* je nastao od prijedloga i priloga *po* i *nekada*. Prilozi mogu imati i atributnu ulogu, a mogu biti i u ulozi kvantifikatora, modifikatora, intenzifikatora i konektora. S. Ham (2002:32) ustanovljuje da su prilozi jedine

nepromjenjive riječi koje u rečenici mogu imati ulogu rečeničnog dijela, odnosno mogu biti priložne oznake, predikatno ime, veznik ili atribut.

Slovenske gramatike navode da se prilozi također ubrajaju u nepromjenjive riječi. U Breznikovoju gramatici navodi se da se prilozi ne preklapaju s padežima, licima, brojem i vremenima kao imenice i glagoli, ali objašnjavaju radnju i osobine s obzirom na mjesto, vrijeme, način i uzrok. Prilozi *včasi*, *retko*, *pogosto* odgovaraju na pitanja *Kolikokrat?* i *Koliko česa?* te se ubrajaju u skupinu vremenskih priloga (slo. *časovni prislovi*). Prema Bajcu prilozi daju riječima u rečenici naglasak ili određuju odnos prema cijeloj misli. S druge strane, mađarske gramatike navode da su prilozi (mađ. *határozószó*) takozvane osnovne vrste riječi (mađ. *alapszófajú szó*) koje su nepromjenjive, ali se mogu stupnjevati (Žagar Szentesi 2018:139).

mađarski	slovenski	hrvatski
János moziba jár.	Ivan gre redko v kino.	Ivan <u>rijetko</u> ide u kino.
János <u>ritkán</u> jár moziba.	<u>Retko</u> gre Ivan v kino.	<u>Rijetko</u> ide Ivan u kino.
Moziba <u>ritkán</u> jár János.	<u>Ivan</u> v kino <u>redko</u> gre.	<u>Ivan</u> u kino <u>rijetko</u> ide.
<u>Ritkán</u> jár moziba János.	<u>V kino</u> <u>redko</u> gre Ivan.	<u>U kino</u> <u>rijetko</u> ide Ivan.

Tablica 23 Masnim slovima označeni su fokusi, dok su prilozi podcrtani.

Prema primjerima u *tablici 23* vidljivo je kako prilozi utječu na fokus u rečenicama promatranih jezika. Tako se u mađarskom jeziku uvođenjem priloga *ritkán* (hrv. rijetko) u rečenicu uvodi i fokus. Prilozi u mađarskom jeziku zajedno s riječi na koju se odnose nalaze se u fokusu. Red ostalih rečeničnih dijelova nije ograničen te se može nalaziti i ispred i iza naglašene sintagme.

U slovenskom i hrvatskom jeziku je utjecaj kvantifikatora i priloga znatno manji. Rečenice s kvantifikatorom ili prilogom mogu imati neutralan red riječi, a bilo kakvo izbacivanje iz neobilježenog reda riječi u fokus stavlja određene dijelove rečenice koje želimo naglasiti, stoga se u tom slučaju prilog *rijetko* (slo. *redko*) stavlja na poziciju fokusa već samim pomicanjem iz neutralnog reda riječi.

Kvantifikatorima se u mađarskim gramatikama uglavnom podrazumijevaju pozitivni količinski operatori, poput *is*, *minden*, *mindegyik*, (hrv. *također*, *sav*, *svaki*) itd. Prilozi se u mađarskom jeziku, kao što je vidljivo u *tablici 23* mogu fokusirati. S druge strane, navedeni kvantifikatori u mađarskom jeziku ne mogu se fokusirati što je vidljivo u sljedećim primjerima:

- *Mindig hívja meg a barátait.*

Mindig meghívja a barátait. hrv. *Uvijek zove svoje prijatelje.*

Gyakran hívja meg a barátait. hrv. *Često zove svoje prijatelje.*

U navedenim primjerima vidljivo je kako *mindig* (uvijek) ima kvantifikatorsku funkciju zbog toga što on nije u fokusu, dok je *gyakran* (često) u ulozi priloga te nema kvantifikatorsku funkciju te se može fokusirati.

4.1.7 Rečenice s imperativima

Imperativ je način pomoću kojega se izriče molba, zahtjev ili zapovijed te se uvijek nalazi u uskličnim rečenicama. U sva tri promatrana jezika imperativne rečenice obično započinju imperativnim glagolom koji je ujedno predikat:

mađarski	slovenski	hrvatski
Vedd meg azt az inget!	Kupi to majco!	Kupi tu majicu!
Gyere ide!	Pridi sim!	Dodi ovamo!
Olvasd el ezt a könyvet!	Preberi to knjigo!	Pročitaj tu knjigu!

Tablica 24 Primjeri jednostavnih rečenica s imperativom. Imperativ, odnosno fokus je označen masnim slovima.

Razlika između slovenskog i hrvatskog s jedne strane i mađarskog s druge, je u tome što se u mađarskom, kao što je već spomenuto, primjenjuje pravilo odvajanja prefiksa u svrhu naglašavanja u neutralnom imperativu, dok se strogi imperativ s prizvukom prijetnje izražava prefigiranom glagolskom konstrukcijom²³ (Budai 2016:513-514). Dok se u slovenskom i hrvatskom prefiks ne odvaja od glagola, već je glagol, bilo prefigiran ili ne, ako stoji na inicijalnoj poziciji u ovakvom tipu rečenica u fokusu.

U sva tri promatrana jezika ispred predikatnog dijela mogu doći i drugi dijelovi rečenice koji su tada u funkciji fokusa:

²³ Primjer prijeteće zapovijedi: mađ. *Elmenj estig a boltba!* (hrv. *Otiđi u dućan do večeri!*)

mađarski	slovenski	hrvatski
Azt az inget vedd meg!	To majco kupi!	Tu majicu kupi!
Ezt a könyvet olvasd el!	To knjigo preberi!	Tu knjigu pročitaj!

Tablica 25 Primjer rečenica s imperativom i fokusom na drugim dijelovima rečenice. Fokus je označen masnim slovima.

Ako je imperativ u negaciji, tada negacija u oba jezika dolazi na poziciju fokusa te je onda ona naglašena u rečenici:

mađarski	slovenski	hrvatski
Ne menjetek el nekkülem!	Ne odidi brez mene!	Nemoj otići bez mene!
Ne csukd be az ajtót!	Ne zapri vrat!	Nemoj zatvoriti vrata!

Tablica 26 Primjer jednostavnih rečenica s imperativom u negaciji. Masnim slovima je označen fokus.

Iz navedenih je primjera vidljivo kako u promatranim jezicima vrijedi isto – ako je negirana predikatna radnja, tada na prvo mjesto dolazi negacija, a odmah nakon nje dolazi predikat u imperativu.

Osim imperativa, mogu se negirati i drugi dijelovi rečenice:

mađarski	slovenski	hrvatski
Ne nekkülem menjetek el!	Brez mene ne odidi!	Nemoj bez mene otići!
Ne az ajtót csukd be!	Vrata ne zapri!	Nemoj vrata zatvoriti!

Tablica 27 Primjer jednostavnih rečenica s imperativom i negacijom na drugim dijelovima rečenice. Masnim je slovima označen fokus.

U tablici 27 kod navedenih rečenica u sva tri jezika govornik ne zabranjuje predikatnu radnju već dovodi u pitanje neku njegovu dopunu. Kod primjera *Nemoj vrata zatvoriti!* znamo da se nešto zatvara, ali u ovom slučaju to nisu vrata, dok u primjeru u prethodnoj tablici 26 *Nemoj zatvoriti vrata!* govornik zabranjuje predikatnu radnju. Ako promotrimo red riječi na primjerima iz tablice 27, vidljivo je kako je u hrvatskom i mađarskom jeziku jednak – negacija

dolazi ispred riječi koja se želi negirati. S druge strane, u slovenskom jeziku je negacija dolazi iza riječi koja se želi negirati. Međutim, u sva tri promatrana jezika negacija i riječ na koju se ona odnosi nalaze se na poziciji fokusa u rečenici.

5. Zaključak

Kao što smo vidjeli na temelju svega izloženog u ovom interdisciplinarnom radu, hrvatski, slovenski i mađarski jezik različiti su prema dvama kriterijima - genetskom i tipološkom, dok su prema kriteriju kontaktne srodnosti sva tri promatrana jezika dio Dunavskog jezičnog saveza. Prema genetskoj srodnosti hrvatski i slovenski pripadaju istoj indoeuropskoj skupini, dok mađarski pripada uralskoj skupini jezika. Prema tipološkoj klasifikaciji jezika mađarski jezik pripada aglutinativnom tipu jezika čija je karakteristika to što leksički i gramatički morfemi, unutar riječi jasno odijeljeni, zajedno tvore riječ. S druge strane, slovenski i hrvatski jezik pripadaju tipu flektivnih jezika u kojima se gramatičke kategorije izražavaju fleksijom te granice između pojedinih gramatema nisu uvijek jasno vidljive. Tipološka klasifikacija jezika uvelike utječe na red riječi, stoga se prema poretku osnovnih sintaktičkih elemenata u neutralnim rečenicama mađarski jezik koristi tzv. SOV konstrukcijom, dok je neutralni poredak riječi u slovenskom i hrvatskom jeziku SVO konstrukcija. U sva je tri jezika red riječi relativno slobodan zbog toga što se riječi mogu uključiti u rečenicu u nekoj od mogućih kombinacija, međutim postoji i dio koji je relativno ograničen i ne može biti na bilo kojoj poziciji u rečenici. Mijenjanjem pozicija tih elemenata u rečenici govornici mogu zadržati značenje rečenice, ističući pritom određeni element. Drugim riječima, gramatička je funkcija povezivanja u sva tri jezika na riječima samim, dok je red riječi segment informacijske strukture.

Kao što je u radu istaknuto, za razliku od relativno slobodnog reda riječi, postoji i obvezatan red riječi. U hrvatskom i slovenskom se u gramatikama tvrdi kako su klitike riječi koje su izuzete od slobodnog redosljedja. Iako mađarski ne obiluje klitikama poput hrvatskog i slovenskog, ipak postoje neka ograničenja zbog kojih klitike u mađarskom ne možemo smjestiti na bilo koje mjesto u rečenici. U mađarskom se, naime, klitika pomiče zajedno s naglašenom riječi na koju se ta klitika odnosi. Osim u redosljedju klitika, u mađarskom jeziku je obvezatan red riječi vidljiv i pri upotrebi prefigiranih glagola. S obzirom na to da prefigirani glagoli u mađarskom jeziku posjeduju svojstvo odvajanja od korijena, njihov inverzni poredak u mađarskom označuje prisutnost fokusa, negacije ili imperativa u rečenici. U hrvatskom i

slovenskom prefigurirani glagoli ne posjeduju to svojstvo te stoga ne utječu na red riječi u rečenicama, već samo na glagolski vid te leksičko značenje.

U teoriji informacijske strukture *fokus* se često veže uz različite pojmove te se, osim što označava dio koji je najčešće odgovor na upitnu riječ u pitanju, odnosno dio koji je nov u komunikacijskom činu, koristi i za izražavanje kontrasta. S obzirom na različite načine obilježavanja fokusa i njegove konstrukcije, fokus ukazuje na prisutnost alternativa relevantnih za tumačenje lingvističkoga izraza u sva tri promatrana jezika. Sustav fokusiranja riječi veoma je jasno određen u mađarskim gramatikama, dok je u slovenskom i hrvatskom uglavnom zapostavljen. U slovenskom i hrvatskom su najistaknutije pozicije u rečenici prva i posljednja, dok u mađarskom pozicija fokusa uvelike ovisi o poziciji glagola jer se ispred njega uglavnom nalazi najistaknutije mjesto u rečenicama.

Realizacija fokusa u sva tri jezika analizirana je na temelju različitih tipova rečenica, poput upitnih rečenica i odgovora na njih te rečenica s negacijom. Kada je riječ o upitnim rečenicama u sva tri jezika, pitanja najčešće započinju upitnom riječi na prvom mjestu. Za razliku od hrvatskog i slovenskog, u mađarskom jeziku, pozicija ispred upitne riječi i konjugiranog glagola može biti ispunjena i dopunom.

Na temelju analiziranih primjera može se zaključiti kako su sustavi fokusiranja riječi u rečenici u promatranim jezicima različiti. Iz primjera navedenih u radu jasno se uočava kako u mađarskom funkcionira fiksno pravilo o isticanju prema kojem nakon pozicije fokusa uvijek slijedi glagol. U istoj konstrukciji u slovenskom i hrvatskom jeziku fokus dolazi nakon glagola, što fokus smješta na posljednje ili prvo mjesto u rečenici, dok je u mađarskom ta pozicija u rečenici nenaglašena.

Kada je riječ o rečenicama s negacijom, u mađarskom jeziku neposredno nakon negiranog dijela rečenice dolazi glagol, dok se u okviru dopune realizira slobodni red riječi. Subjekt može prethoditi toj vezanoj strukturi, no uobičajeno dolazi nakon predikata. Za razliku od mađarskog reda riječi u negiranim rečenicama, u slovenskom i hrvatskom jeziku nakon negirane sintagme ne mora nužno doći predikat. Subjekt, kao i u mađarskom, može i ne mora prethoditi negiranoj strukturi. Ono što je zajedničko u sva tri jezika jest da se negiranjem dijela rečenica on zapravo naglašava, odnosno dospije u fokus. U tom je slučaju redosljed dijelova, odnosno sintaktičkih sastavnica, u sva tri promatrana jezika jednak.

Rečnični fokus svakako je jedna od aktualnijih tema koju ne treba zanemariti prilikom proučavanja jezika. Kombinatoričke mogućnosti sintaktičkih jedinica u rečenicama pojedinih jezika zaslužuju bavljenje njima, a otvaraju i brojne mogućnosti za istraživanja koja bi uvelike pomogla prilikom prevođenja.

6. POPIS IZVORA I LITERATURE:

- Bajec, A., Kolarič, R. 1973. *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije
- Barić, Eugenija i suradnici 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga
- Budai, László. 2016. *A magyar mint idegen nyelv grammatikája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó
- Cvikić L., Jelaska Z. 2007. Složenost ovladanja glagolskim vidom u inojezičnome hrvatskome. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=34276 (24.2.2019.)
- É. Kiss, K., Siptár, P., Kiefer F. 2003. *Új magyar nyelvtan*. Osiris kiadó kft.
- Filipović, Rudolf 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Školska knjiga
- Gluhak, Alemko 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec
- Greenberg L. Marc 2006. *A Short Reference Grammar of Standard Slovene*. University of Kansas
- Kálman, L., Nádasdy, Á. 1994. *Strukturális magyar nyelvtan*. Ferenc Kiefer. Budapest: Akadémiai kiadó
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Kenesei, I., M.Vago, R., Fenyvesi, A. 1998. *Hungarian*. London; New York: Routledge
- Keresztes, László. 1999. *A practical hungarian grammar*. Debrecen
- Kontler, László. 2007. *Povijest Mađarske*. Zagreb: Srednja Europa

Korchmáros M., Valéria. 2006. *Lépésenként magyarul. Hungarian Grammar – Not Only for Hungarians*. Szeged: University of Szeged

Krifka M., Musan R. 2012. *Information structure: Overview and linguistic issues* in: The expression of information structure. The expression of cognitive categories (Ecc) 5. Berlin: De Gruyter Mouton (1-43)

Matasović, Ranko. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Matasović, Ranko. 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska

Mikes M., Keck B., S. Babić. 1982. A magyar igekötők szórendje. *Szórendi kérdések. Szerbhorvát-magyar kontrasztív nyelvtan*. Újvidék, 1982.

Peti-Stantić, Anita. 2003. *O jezičnoj i jezikoslovnoj kompetenciji* in *Drugi hrvatsko-slovenski slavistički skup*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Peti-Stantić, Anita. 2006. *Opis, propis i red riječi*. In *Treći hrvatsko-slovenski slavistički skup*. Ljubljana: Ffpress

Peti-Stantić, Anita. 2007. *Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost?* in: *Sintaktičke kategorije*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku

Rounds, Carol 2001. *Hungarian: An essential Grammar*. London: Routledge

Silić J., Pranjković I. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga

Szili, Katalin. 2006. *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához*. Budapest: Enciklopédia Kiadó

Škiljan, Dubravko 1980. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga

Toporišič, Jože. 2000. *Slovenska slovnica. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Založba obzorja

Toporišič, J. 1967. *Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku* in *Slavistična revija. Časopis za jezik in literarne vede*. Ljubljana: Založba obzorja Maribor

Žagar, France 1983. *Besedni red in Jezik in slovstvo*. Preuzeto s <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-BF269DV7/ed832a53-38bc-4648-8d19-6299f5f30e1f/PDF> (4.10.2019)

Žagar, France. 2001. *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica*. Maribor: Založba Obzorja

Žagar Szentesi, Orsolya 2005. *Hrvatski u dodiru s mađarskim jezikom* in: *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima*. Zagreb: Nakladni zavod Globus

Žagar Szentesi, Orsolya 2019. *Aspektnost u mađarskom – uloga objekta u formiranju rečeničnog aspekta*. Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inog jezika. 4. zbornik radova. FF Press, Zagreb. 129-147.